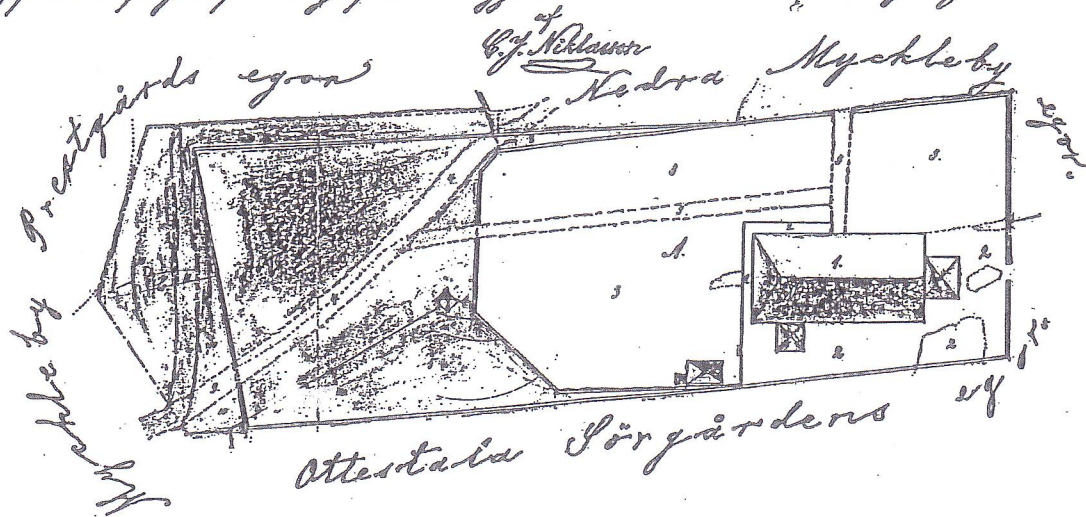

MYCKLEBY KYRKOGRÅRD

- en inventering av Myckleby, Långelanda och Torp kyrkogårdar

*i Orusts Östra härad af Göteborgs och Bohus län,
upprättad för jordskiftning från närbyggnadsbarnens till dess stiftning år 1883*

Rapport 1999:7

Annika Kaas

INNEHÅLLSFÖRTECKNING

1. BAKGRUND	3
2. VARFÖR INVENTERAR MAN EN KYRKOÅRD?	4
2.1 LAGAR OCH FÖRORDNINGAR TILL STÖD FÖR KULTURVÄRDENA	4
2.2 KULTURMINNESLAGEN	5
2.3 BEGRAVNINGSLAGEN	6
2.4 NATURVÄRDSLAGEN	6
3. KORTFATTAD HISTORIK OM KYRKOÅRDAR	8
3.1 KYRKOÅRDARNA	8
3.2 GRAVVÅRDARNA	10
4. KYRKOÅRDARNA IDAG	12
5. EN KORT ÖVERSIKT AV OMRÅDET NÄRMAST MYCKLEBY KYRKA	13
5.1 OM MYCKLEBY KYRKOÅRD	13
5.1.1 Kyrkogårdens kända utvidgningar	14
5.2 GRAVPRYDNADERNA	16
5.2.1 Kalkstenshällarna	16
5.2.2 Kyrkogårdens södra del	16
5.2.3 Kyrkogårdens östra del	17
5.2.4 Kyrkogårdens västra del	17
5.2.5 Gravvårdarna med ram	17
5.2.6 De enskilda stenarna	18
5.2.7 Yrkestilar	18
6. EN KORT ÖVERSIKT AV OMRÅDET NÄRMAST LÅNGELANDA KYRKA	18
6.1 OM LÅNGELANDA KYRKOÅRD	19
6.1.1 Långelanda kyrkogård I	19
6.1.2 Långelanda kyrkogård III	20
6.1.3 Långelanda kyrkogård II	20
6.1.4 Långelanda kyrkogård IV	20
6.2 GRAVPRYDNADERNA	21
6.2.1 Långelanda kyrkogård I	21
6.2.2 Långelanda kyrkogård III	22
6.2.3 Långelanda kyrkogård II	22
6.2.4 Långelanda kyrkogård IV	23
6.2.5 Yrkestilar	23
7. EN KORT ÖVERSIKT AV OMRÅDET NÄRMAST TORP KYRKA	24
7.1 OM TORP KYRKOÅRD	24
7.1.1 Torp kyrkogård I	25
7.1.2 Torp kyrkogård II	26
7.2 GRAVPRYDNADERNA	27
7.2.1 Torp kyrkogård I, södra delen	27
7.2.2 Torp kyrkogård I, norra delen	28
7.2.3 Yrkestilar	28
8. REKOMMENDATION OCH VÄRDERING	29
8.1 GENERELLT OM KYRKOÅRDARNA SOM HELHET	29
8.1.1 Specifikt om Myckleby kyrkogård	29
8.1.2 Specifikt om Långelanda kyrkogård	30
8.1.3 Specifikt om Torp kyrkogård	30
8.2 GRAVVÅRDARNA PÅ KYRKOÅRDARNA	31
9. ALLMÄNNA SKÖTSELRÅD	33

9.1 NEDSMUTSNING OCH BEVÄXNING.....	33
9.2 SKADOR.....	34
10. FÖRTECKNING ÖVER KULTURHISTORISKT INTRESSANTA GRAVVÅRDAR PÅ TORP	35
KYRKOGÅRD I.....	35
11. FÖRTECKNING ÖVER GJUTJÄRNSKORS PÅ TORP KYRKOGÅRD II	39

1. BAKGRUND

Bohusläns museum har fått i uppdrag att utföra en dokumentation av de kulturvärden som finns på kyrkogårdarna i Myckleby, Långelanda och Torp. Materialet är tänkt att vara ett beslutsunderlag för kyrkogårdsförvaltningens framtida ställningstagande vad gäller de enskilda gravarnas skötsel samt uppställande av regler för kyrkogården.

Bohusläns museum har inventerat ett antal kyrkogårdar på olika håll i länet och har i samband med detta gjort en sammanställning av de regler som finns och vilka berör kyrkogårdarnas kulturhistoriska värden. Vi har också gjort en allmän bakgrundshistorik om kyrkogårdar.

Fältarbetet i Myckleby, Långelanda och Torp har utförts under september månad 1998. De äldsta kyrkogårdarna runtom kyrkorna samt utvidgningarna från olika tidsepoker har inventerats. De mest intressanta gravplatserna har fotograferats i svartvitt, med tanke på arkivbeständigheten.

På en nyritad gravkarta har de mest karaktäristiska dragen, såsom stenars höjder, ramar och andra särskilda kännetecken markerats. Längst bak, som bilaga, finns en förteckning över de enskilda gravarna på Torp kyrkogård som valts ut.

De gravar som tagits med på kyrkogårdarna är oftast av äldre datum och intressanta ur ett kulturhistoriskt perspektiv. De siffror som finns intill är den nuvarande numreringen som finns på gravkartorna hos pastoratet. Urvalet har gjorts utifrån allmänna kulturhistoriska och konstnärliga värderingar. Gravvårdarnas lokalthistoriska värde har dock inte alltid varit möjligt att bedöma. Det är viktigt att även detta tas i beaktande när det är aktuellt att ta bort en gravanordning.

Uddevalla i december 1998

Annika Kaas, antikvarie

2. VARFÖR INVENTERAR MAN EN KYRKOGÅRD?

En kyrkogård, eller begravningsplats som man egentligen bör säga, är framförallt en viloplats för de döda. I vigd jord innanför kyrkogårdsmurens hägn har vi i snart tio århundraden begravt våra anförvanter.

Med detta tidsperspektiv så blir begravningsplatserna också en del av vårt kulturarv. Liksom samhället i övrigt är även dessa utsatta för förändringar och moderiktningar, om än i en betydligt långsammare takt. Såväl helhetens som de enskilda gravvårdarnas utformning bär med sig olika tidsbilder och gravarna kan berätta om olika tiders estetik. Inskriptionerna på gravstenarna kan berätta en hel del,

såsom olika yrkesinriktningar som karaktäriserat bygden under en viss tid och vilka idag kanske inte längre existerar.

De lagar som gäller för kyrkogårdarna ställer krav på bra kunskapsunderlag inför de beslut man fattar. Detta material är avsett att vara ett sådant kunskapsunderlag.

2.1 Lagar och förordningar till stöd för kulturvårderna

Begravningsväsendet har sedan medeltiden styrts av lagar och förordningar, framförallt ju närmre vår egen tid vi kommer. Det har gällt allt från att förbjuda gravsättning inne i kyrkorna (vilket under 1700-talets slut började betraktas som en stor sanitär olägenhet, då detta medförde en besvärande stank inne i kyrkorna) till att senare reglera hur nya begravningsplatser skulle utformas och hur gravplatserna skulle upplåtas.

Den nu gällande lagstiftningen trädde i kraft 1991 och benämnes Begravningslag (SFS 1990:1144). I den regleras såväl allmänna som enskilda begravningsplatser, krematorier, gravsättning och gravplatsers upplåtelse och anordnande på allmän begravningsplats.

Begravningslagen innebär att gravrättsinnehavarens ställning stärkts på bekostnad av upplåtarens, t. ex. Pastoratets, jämfört med tidigare. Gravrättsinnehavaren har i stort sett bestämmanderätten över gravvården och övriga delar av gravanordningen på sin gravplats. Om pastoratet vill reglera hur dessa hanteras kan det alltså uppstå vissa problem. Lagstiftningen ger dock

upplåtaren möjlighet att utfärda lokala bestämmelser, vilka kan reglera vad som gravrättsinnehavaren får och inte får göra vad gäller gravarnas och gravanordningarnas utformning på vissa delar av kyrkogården.

2.2 Kulturminneslagen

Idag har privatpersoner ofta den uppfattningen att om något inte är uttryckligen förbjudet, skyddat eller s.k. "K-märkt", så gäller egentligen inga regler alls. Det är inte sant, för att värna om begravningsplatsernas kulturvärden är en *skyldighet* för såväl gravrättsinnehavare som gravplatsupplåtare. I Kulturminneslagen (SFS 1988:950) sägs följande:

"I vården av en begravningsplats skall dess betydelse som en del av vår kulturmiljö beaktas. Begravningsplatserna skall vårdas och underhållas så att deras kulturhistoriska värde inte minskas eller förvanskas." (4 kap 11 §)

Det gäller alltså oavsett om det gjorts en särskild antikvarisk bedömning eller inte. För äldre kyrkogårdar gäller vidare:

"I fråga om begravningsplats som anlagts före utgången av år 1939 krävs tillstånd av länsstyrelsen:

- 1. för att utvidga eller på annat sätt väsentligt ändra begravningsplatsen,*
- 2. för att där uppföra ny byggnad eller fast anordning eller riva eller väsentligt ändra befintlig byggnad eller fast anordning." (4 kap 13 §)*

Skyddet för kyrkogårdar som är äldre än 1940 kan även gälla yngre utvidgningar av dem, i den mån en förändring av den yngre delen påtagligt påverkar den äldre delen. Vissa yngre kyrkogårdar, som efter särskild prövning bedömts ha ett högt kulturhistoriskt värde, kan efter beslut enligt kapitel 4, §14 också omfattas av samma skydd som de äldre kyrkogårdarna. Det är inte många anläggningar som fått ett sådant skydd.

Exempel på åtgärder som innebär "väsentlig förändring" är borttagande eller nyanläggning av gångar, samtidigt borttagande av en större mängd gravramar, större förändringar i trädplanteringen, anläggande av urnlund, borttagande av kyrkogårdsmurar och grindar osv. När det gäller sådana förändringar är det länsstyrelsens kulturmiljöenhet som är den handläggande myndigheten.

I Kulturminneslagen finns också ett skydd för kyrkliga inventarier:

"Inventarier av kulturhistoriskt värde, som hör till kyrkobyggnad eller annan kyrklig byggnad eller begravningsplats, skall förvaras och vårdas väl." (4 kap 6 §)

I förordningen om kulturminnen m.m. SFS 1988:1188 §19 ges exempel på vad som åsyftas med kyrkliga inventarier.

"Till kyrkliga inventarier som avses i 4 kap 6 § lagen (1988:950) om kulturminnen m.m. hör(uppräknings av olika föremålskategorier)... samt vissa äldre gravvårdar." (Vår understrykning.) Detta skydd för vissa gravvårdar innebär att de skall vårdas

och underhållas väl. Tillstånd från länsstyrelsen krävs bl. a. för reparationer, om de inte är obetydliga (se Kulturminneslagen 4:9).

Gravvårdarna skall också tas upp på den förteckning över inventarier som skall vara upprättad i varje församling.

Det finns i skrivande stund inget entydigt svar på vilka de "vissa äldre gravvårdar" är, men praxis är att alla vårdar som är äldre än 1850 betraktas som så värdefulla att de bör upptas i kyrkans inventarieförteckning och det kommer troligen en lag- eller författningsförslag i denna riktning. Detta gäller givetvis under förutsättning att ingen gravrättsinnehavare finns och att vården alltså tillfallit upplåtaren.

Åldersgränsen omkring 1850 motiveras med att den mer hantverksmässiga tillverkningen vid mitten av 1800-talet börjar ersättas av en mer industriell tillverkning. De äldre vårdarna har alltså ett högre kulturhistoriskt värde. Även enstaka yngre vårdar som bedöms ha ett mycket högt värde kan tas upp i inventarieförteckningen.

2.3 Begravningslagen

De paragrafer i Begravningslagen som särskilt behandlar kyrkogården och dess delar med anknytning till eventuella kulturvärden är kapitel 7, och där främst §25-27 samt §37:

"Gravplatsen får förses med gravanordning, om det inte strider mot vad som är avsett att gälla för den del

av begravningsplatsen där gravplatsen är belägen." (7kap25§)

"Gravrättsinnehavaren bestämmer gravanordningens utseende och beskaffenhet. Detsamma gäller gravplatsens utsmyckning och ordnande i övrigt. Upplåtaren får dock besluta de begränsningar i gravrättsinnehavarens bestämmanderätt som är nödvändiga för att tillgodose en god gravkultur." (7kap26§)

Vad som gäller efter gravrättens upphörande regleras i kapitel 7, §32-37. Paragraf 37 behandlar särskilt kulturhistoriskt värdefulla gravvårdar och gravanordningar:

"Om en gravanordning har tillfallit upplåtaren och den är av kulturhistoriskt värde eller av något annat skäl bör bevaras för framtiden, skall upplåtaren om möjligt lämna kvar den på platsen. Om gravanordningen ändå måste föras bort från gravplatsen, skall den åter ställas upp inom begravningsplatsen eller någon annan lämplig eller därtill avsedd plats." (7kap37§)

2.4 Naturvårdslagen

Genom Naturvårdslagen och den s.k. Naturvårdsförordningen (SFS 1993:1086) är uppvuxna alléer skyddade. Det är ett skydd för de speciella biotoper som ofta kan finnas i äldre alléer. Enstaka träd kan bytas ut, men i princip kan inte en hel allé fällas.

En allé består av lövträd planterade i enkel eller dubbel rad och skall vara minst fem träd längs en väg eller ett i övrigt öppet landskap. Träden skall till övervägande del vara vuxna. De trädplanteringar som finns runt de äldre kyrkogårdarna i Myckleby, Långelanda och Torp kan falla under detta skydd.

2.5 Sammanfattning

Om upplåtaren av gravplatsen vill styra utvecklingen av dess utseende och användning, bör lämpliga lokala regler upprättas för detta. Dessa regler kan

vara olika för olika delar av kyrkogården, enligt det som sägs i begravningslagen, kapitel 7, §25-26.

"vad som är avsett gälla för den del av begravningsplatsen" samt *"upplåtaren får dock besluta de begränsningar i gravrättsinnehavarens bestämmanderätt som är nödvändiga för att tillgodose en god gravkultur"*. Nyckelord som *kulturhistoriskt värde, god gravkultur* och *väsentlig ändring* är viktiga i detta sammanhang. Vid en hänvisning till kulturhistoriska värden, är en utredning som denna det underlagsmaterial som man kan stödja sig på.

3. KORTFATTAD HISTORIK OM KYRKOGRÄRDAR

3.1 Kyrkogårdarna

Under det första årtusendet efter Kristi födelse begravdes de döda ofta i anslutning till bebyggelsen eller gården, och inte nödvändigtvis i närheten av dåtidens helgedomar. Varje gård eller by kunde ha ett mindre gravfält i närheten. När folket i Norden kristnades byggdes de nya kyrkorna ofta på platser som var lokalt betydelsefulla och det är inte ovanligt att förkristna gravar återfinns i närheten av kyrkor med medeltida ursprung. Detta visar att platsen brukats som gravplats redan under järnåldern.

Den kristna kyrkogården innebar att de döda samlades kring kyrkan, inom ett inhägnat område samt i vigd jord. Kyrkogården var oftast gräsbevuxen, nästan ängsliknande, och inte indelad i regelbundna kvarter.

Den sociala skiktningen i det medeltida samhället kom tidigt att avspegla sig även i begravningssättet. Präster och stormän begravdes ibland inne i kyrkorna och att ha sin grav nära altaret ansågs vara finast. I en del äldre kyrkor kan man därför se gravhällar i golven. Också vid sydsidan av koret eller "i långhusets takdropp" ute på kyrkogården var eftertraktade platser. Det regnvatten som runnit utefter taket ansågs ha blivit "välsignat".

Av naturliga skäl begravdes de flesta utanför kyrkobyggnaden, alltså på kyrkogården. I första hand utnyttjades området söder och öster om kyrkan. Området norr om kyrkan användes däremot ogärna och här begravdes "självspillingar" och brottslingar.

Utanför kyrkogårdsmuren i ovigd jord lades odöpta, av kyrkan bannlysta eller avrättade personer.

På kyrkogården hade varje by eller hemman sin egen plats. Kistorna sattes tätt och med fotändan åt öster. Gravplatsernas utmärktes med en jordkulle eller ett enkelt träkors. De mer välbärgade kostade på sig tumbor, d.v.s. ovan mark upphöjda kistformade gravvårdar eller huggna stenvårdar. Skillnaden i gravvårdarnas utformning hängde givetvis samman med ekonomin och det kostade på att sätta upp en huggen gravsten. Samtidigt fanns det en kontinuitet i gravsättningen som gjorde att träkorsens korta livslängd inte spelade en så stor roll, då alla visste var gårdens folk låg eftersom de alltid begravdes på samma ställe.

Med hänvisning till hygieniska missförhållanden förbjöds 1783 försäljning av nya gravplatser inne i kyrkan, och genom ett kungligt brev 1805 stadfästes av riksdagen 1815 att gravsättning inne i kyrkan inte längre blev tillåten.

En följd av detta var att privata gravkor ibland kom att uppföras på kyrkogårdarna, men det skedde sällan i mindre landsbygdspastorat.

På grund av den stora befolkningstillväxten under andra hälften av 1700-talet räckte inte kyrkogårdarna längre till, särskilt inne i städerna. När pestepidemier och andra dödliga farsoter härjade hade man tidigare anlagt friliggande begravningsplatser, och i en förordning från 1815 rekommenderades att nya begravningsplatser skulle anläggas utanför tätbebyggelse och skilda från kyrkan. De anlades ofta med alléer, gångsystem och regelbundna kvarter. Träden skulle förutom det rent estetiska även rena mark och luft från sjukdomsalstrande gifter.

På landsbygden anlade man sällan nya kyrkogårdar vid denna tid, istället utvidgade man de gamla. I samband med omdaningarna kom nyordningarna med gångar, kvarter och trädplantering att få genomslag och ofta anlades nya kyrkogårdsmurar vid samma tillfälle.

Med 1815 års förordning slogs också fast att alla i samhället hade tillgång till de nya begravningsplatserna, men i praktiken blev den sociala uppdelningen bestående. De bäst belägna platserna såldes som familjegravar till ett övre samhällsskikt och kom att ägas "i evig tid" av släkten medan andra avsides belägna gravplatser endast uppläts på viss tid.

De gemensamma gravområdena, s. k. allmänningar, uppläts utan kostnad och utan enskild nyttjanderätt. Gravarna på allmänningen gick under benämningen frigravar, linjegravar, gravar i allmänna varvet, fattigravar etc. Allmänningarna fanns ofta kvar in på 1930-talet.

I slutet av 1800-talet fick de nyanlagda begravningsplatserna ofta en utformning som svarade mot de nya idealen som kom i samband med den engelska parken. Kyrkogårdarnas tidigare så strikta rutnätsindelning kom att ersättas med kvarter med mer svängda former. Samtidigt blev eldbegängelse mer vanligt, något som skapade möjlighet till mer fri planering av begravningsplatser. Dessa stilideal tillämpades ibland vid omdaningar och utvidgningar av de äldre kyrkogårdarna.

Bilden av den välordnade och välskötta kyrkogården är alltså en ganska sentida företeelse. Redan år 1554 sändes ett kungligt förmaningsbrev ut för att förhindra att gravarna förorenades av djuren, men ända fram till år 1819 hade klockaren rätten att ha sina kreatur på gräsbete inom kyrkogården. Långt in på 1900-talet förekom det att klockaren eller den som skulle slå gräset på kyrkogården också fick ta det hö som detta gav, med påföljd att gräset kunde bli ganska högt innan det blev slaget (!). Fotografier tagna vid sekelskiftet och fram på 1920-talet visar också ofta kyrkogårdar med halvhögt gräs och ett ganska litet antal gravvårdar.

3.2 Gravvårdarna

I Myckleby, Långelanda och Torp finns inga medeltida stenvårdar bevarade och det beror förmodligen på att de gravhällar som fanns i kyrkan försvann i samband med att de revs vid 1800-talets mitt.

De äldsta medeltida gravanordningarna av sten kallas missionskistor och de följs av romanska gravkistor utan sidohällar. Liljestenar kallas stenar, oftast utan inskription, som är dekorerade med ett livsträd med liljeliknande utskott. De började förekomma vid 1200-talets mitt och från och med denna tid börjar också gravhällar att användas.

Ute på kyrkogårdarna har, som tidigare nämnts, gravvårdar av sten inte förekommit i någon större omfattning före 1800-talets senare hälft. När Per Kalm besökte Tanum 1742 nämner han att: *"Gravstenar har de här inga, men i det stället hade bönderna slagit ihop några bräder till skapnad som hosstående figur (en rektangulär formation med en tvärså i nedre delen), vilka voro lagde på gravarna. Ovanpå dem stod skrivet om den, vilken därunder låg begraven, var man eller kvinna, vad dess namn varit, i vad månad och dag samt av vad sjukdom den dött. Skriften härpå var på svenska med latinska bokstäver. På sidorna under dem runt omkring voro lagde stenar, antingen lösa eller ordenteligen murade, varpå desse istället för gravstenar brukade bräder vilade."*

Om denna typ av vård var begränsad till Tanum eller om den även förekom på andra platser känner vi inte till. För allmogen var förmodligen ett enkelt träkors, s.k. gravträd, den vanligaste gravanordningen. Enkla träkors

förekommer på sina håll, t.ex. på Långelanda, om än i liten omfattning.

Under 1800-talets första hälft börjar stående gravvårdar av sten resas av den bättre bemedlade allmogen. Det var smäckra 1-1 1/2 meter höga gravvårdar ofta utförda i kalksten.

Detta stenhuggeri kom under 1800-talet att utvecklas från småskaligt hantverk till en industriell tillverkning. Huggna stenarbeten kom därmed att bli mer överkomliga också för den vanliga allmogen. Det var under årtiondena i slutet av 1800-talet och början av 1900-talet som kyrkogårdarna genom olika typer av gravvårdar och så småningom även ramar i sten fick den prägel som vi idag uppfattar som klassisk eller typisk. En rik och varierad gravkonst med konstfärdigt huggna stenvårdar och gjutna arbeten som järnkors och inramande staket och kedjor, växte fram och ersatte de enkla träkorsen.

Gravhällarna i kyrkorna och de äldre bearbetade gravstenarna var ofta utförda i mjuka och lättbearbetade bergarter

såsom kalksten, marmor och täljsten. Skiffer, granit och gnejs förekom också, men i mindre omfattning, och framförallt utan finare bearbetning.

De bohuslänska stenhuggerier som etablerades under senare delen av 1800-talet inledde dock en mer avancerad bearbetning av den granit som förekommer i norra Bohuslän.

De enskilda gravarna fick sin egna prägel, både genom stenens egenskaper vad gäller färg och kornighet som av stenhuggeriets utbud av olika gravstenar och gravramar. Granitaktiebolaget "Kullgrens Enka", med kontor i Uddevalla, var en av Sveriges största enskilda tillverkare av gravvårdar, tillsammans med Bröderna Flincks Stenhuggeri AB i Västervik. Samtidigt har det givetvis också funnits många mindre stenhuggerier, vilka haft betydelse lokalt.

Seden att sätta ram och inte bara en sten runt graven dyker upp kring sekelskiftet, men har nu nästan upphört troligen av kostnadsskäl. De yngsta anordningar med ram brukar vara från 1970-talet. Dessa gravanordningar med tillhörande gravvård brukar vi grovt sett dela upp i "äldre" och "yngre". Tidsgränsen dem

emellan ligger ca 1935-40. Medan en yngre ramanordning ofta är smalare, sågad helt slät och ofta polerad, så är den äldre gravramen ofta bredare, profilhuggen eller med en råhuggen yttersida, ofta med hörnmarkeringar, hörnkulor, ett trappsteg framtill, på mitten osv. De äldre kan sägas höra till den formtradition som fanns årtiondena kring sekelskiftet med historiska associationer, som t.ex. obeliskliknande former och stilinfluenser från nationalromantik, nyklassicism och jugend.

I och med modernismens genombrott i formgivningen på 1930-talet försvinner också dessa formelement från gravvårdarna, som får ett stramare och mer funktionellt formspråk. Självklart finns det många gränsfall, och inte minst klassicistiska formelement, som kolonner och tempelgavlar lever kvar även i det nya.

Det skall också sägas att det inte är ovanligt att en gravanordning kan ha förändrats genom åren. En ram kan ha lagts till en befintlig äldre sten eller tagits bort, liksom olika typer av dekorationer.

4. KYRKOGRÅRDARNA IDAG

Under 1900-talet senare del har kyrkogårdarnas skötsel rationaliserats och gravvårdarnas utformning givits en mer standardiserad och förenklad utformning. Senare tillkomna utvidgningar av kyrkogårdarna präglas i hög grad av denna enkelhet vad gäller gravvårdarnas utformning. Ofta saknar gravvårdarna från andra hälften av 1900-talet den identitet och särprägel som i så hög grad utmärker gravar från tidigare skeden.

Anledningar till detta kan säkerligen sökas i förändrade kulturmönster och värderingar. Under 1940-60-talen blev de låga och helt rektangulära gravvårdarna oerhört vanliga, inte minst styrt av dåvarande kyrkogårdsregler. Idag har den strikt rektangulära formen ersatts av friare former, såsom ovala, njurformade, assymetriska former och naturstenar.

Fram till ungefär 1940-talet var det klassicistiska formspråket med kolonner, pilastrar, tempelgavlar, voluter, urnor, fyrfat, lagerkransar m.m. som dominerande, såväl i själva vårdens form som i dekorationer på dess framsida. Idag är det nästan helt borta och har ersatts i popularitet med blommor och växter, landskap, solnedgångar m.m.

Det innebär att kvarter med äldre prägel blir desto mer angelägna att bevara, med deras mångfald av gravformer med ofta höga stenar och i många fall mycket fint huggna ramar. Konflikter kan naturligtvis uppstå mellan bevarandeönskemål och förändringstryck och det är helt naturligt. Vi människor bär ofta en önskan om att platser inte förändras, att vi kan komma tillbaks och känna igen oss. På en kyrkogård som dessutom bär ett slags "samhällsminne" och som har en slags evighetsprägel är detta särskilt viktigt. De tidigare nämnda lagreglerna är samhällets uttryck för detta. Samtidigt måste det liv som pågår och de nyheter som kommer också få plats någonstans. Genom väl utformade regler för pastoratets kyrkogårdar bör man kunna möta båda dessa önskemål.

5. EN KORT ÖVERSIKT AV OMRÅDET NÄRMEST MYCKLEBY KYRKA

Kyrkan är belägen på en kulle mitt i det omgivande öppna landskapet. Öster om kyrkogården finns ett äldre gravfält bestående av åtta högar och något norr om dessa finns ett antal "jättegrytor" belägna. I de närmaste omgivningarna området finns också lämningar efter flinta och stenåldersverktyg.

Sydväst om kyrkogården ligger hembygdsgården med en mangårdsbyggnad från 1824, en ladugård, ett spannmålsmagasin från 1855 (påbyggt med en samlingsal 1910), ett tröskhus och en smedja. Kyrkstallet, som uppfördes 1934, ligger alldeles intill och i den norra delen finns numera toaletter för besökarna.

Kyrkogården sträcker sig väster- och österut, i en nästan rektangulär form. Det finns en ingång österut som genom en grusad gång leder upp till kyrkan. Alldeles innan kyrkan delar den på sig och en gång går norrut och från den leder en sentida trappa upp till planen framför kyrkan norröver. Längs med kyrkans kortsida österut löper en häck. Den andra delen av grusgången går intill kyrkans södra långsida och mitt framför ingången finns en kort, grusad gång söderut. Kyrkogården väster- och österut sluttar kraftigt nedåt så att kyrkan kommer att ligga längst upp, som på en terrass.

5.1 Om Myckleby kyrkogård

Orust kristnades omkring 1000-talet och från början byggdes träkyrkor för att senare rivas och ersättas med gedigna stenkyrkor under medeltiden. Myckleby gamla kyrka låg på samma plats som den nuvarande kyrkan och invigdes 1388(?) Enligt vissa källor var Mycklebys gamla kyrka helgad åt S. Michael och invigd den 4 november och därav namnet "Mikliboer". Kyrkan var belägen på Myckleby prästgårds och på Ottestala Sörgårds ägor. Myckleby prästgård var från början ett litet hemman som utökades 1574. Ända fram till slutet av 1800-talet var gården knuten till kyrkoherden och brukades av densamma för att därefter utarrenderas. Det första omnämnda bostadshuset för prästerskapet uppfördes 1694 och på 1790-talet revs det för att ge plats åt ett modernare som i sin tur revs 1862, då en ny prästgård uppfördes. Det fick stå kvar till 1938 då det senaste bostadshuset uppförts året dessförinnan. Ottestala Sörgård är omnämnd som kronogård 1573 i jordeboken och under 1600-talet finns två torpställen knutna till gården. Under 1600-talet ägde adeln stora jordegendomar över hela Sverige och Orust var inget undantag.

Kåröd i Mycklebys socken är omnämnt som skattegård 1573 och kom tidigt i förnäma släkters ägo. Bildt tog över gården på 1600-talet och gjorde om den till huvudgård för sitt säteri på 13 ½ hemman. På 1900-talet kom delar av gårdens mark att styckas upp i småtomter. Gårdarna Nedre och Övra Myckleby var på 1500-talet kronogårdar och blev på 1600-talet kronohemman. År 1675 införlivades båda gårdarna till Kåröds säteris egendomar.

År 1785 talas det på sockenstämmorna om behovet av en ljusare och rymligare kyrka. Följden blev att en läktare byggdes till 1803 och en utvidgning av själva byggnaden 1833-34. Redan 1846 togs ett beslut på sockenstämman om att uppföra en ny kyrka och den gamla fick ge vika för en modernare kyrka som invigdes den 11 september 1850.

Den äldsta kyrkogårdens utsträckning är okänd, men troligtvis har den haft samma storlek som den äldsta delen av kyrkogården söderut samt en bit österut. Marknivån på den äldsta delen är mycket högre än utanför och i synnerhet söder och en bit öster om kyrkan. På den södra delen når jorden ända upp till stödmurens ovansida och jorden har här fyllts på under lång tid, för att avstanna först under 1900-talets början.

Runtom den äldsta kyrkogården och österut löper en kallmurad mur med lövträd, såsom ask, alm och lönn planterade innanför och norr om kyrkan växer en hög granhäck samt tre yngre lindar. Några av träden har blivit borttagna under senare tid av olika anledningar och även en del sentida buskar har försvunnit på några ställen.

5.1.1 Kyrkogårdens kända utvidgningar

År 1850 talas det om en utvidgning av kyrkogården norr- och västerut.

År 1883 föreslogs en utvidgning av kyrkogården österut som inberäknade en

del av hemmanet Ottestallas ängsmark samt en del av den allmänna vägen. Vidare utvidgning av marken österut har troligtvis skett i etapper, då den smalare remsan söderut har ett flertal äldre gravplatser ända fram till gången österut. På det större gravfältet norrut är de äldre gravarna färre och mer utspridda.

Väster om den äldsta delen gick en väg före 1927, men den flyttades i samband med en utvidgning av kyrkogården västerut samma år. Den nya delen omgavs av en kallmur och försågs med en ingång i nord- och sydväst med kraftiga stolpar av huggsten och smidesgrindar. Innanför muren finns alm och lönn planterade på ett jämnt avstånd från varandra.

En del av den gamla muren västerut revs och marken framför kyrkans västingång utjämnades och grusades. Muren framför västra ingången fick en avslutning på båda sidor av kraftiga hörnstolpar av sten som har cementklädd utsida med rektangulär reliefdekor samt tälttak, krönta med ett

stenklot. Grindstolparna vid den östra och södra ingången till den äldre kyrkogården har samma utseende samt smidda, svartmålade grindar och tillkom vid samma tid.

Österut, på andra sidan vägen, finns en förhållandevis nyanlagd minneslund från 1994, omgiven av en tuktad häck.

5.2 Gravprydnaderna

Gravvårdarna är förhållandevis jämnt placerade på den södra sidan om kyrkan och en bit längre österut. Efter den kortare grusgången, längre ner på södra sidan, är det glest med gravanordningar. Det bredare fältet öster om kyrkan har vissa kvarter som är mer tätt fyllda med gravar än andra. Längst österut blir det glesare igen mellan gravvårdarna. Gravfältet västerut är mest genomtänkt vad gäller placeringen av de enskilda gravarna.

5.2.1 Kalkstenshällarna

De äldsta gravhällarna av kalksten är från 1700-talet och finns bevarade i den nuvarande kyrkans vapenhus och de har med största sannolikhet legat inmurade i den gamla kyrkans stengolv.

Hällen närmast utgången har en vapensköld i mitten med två änglar vid sidorna samt ett fullriggat skepp i mitten, upptill. Texten är tyvärr oläslig.

Stenen intill är smalare och i mitten finns en man flankerad av en bågare och ett kors. Även här är texten oläslig.

Hällen på andra sidan har Maria med Jesusbarnet i knät, flankerad av en dödskalle och timglas och omgivna av en oval lagerkrans. Nederst fins en kartusch av blad och blommor med text i. Överst bär två änglar upp en banderoll.

På väggen intill finns en bemålad kalksten i rött, svart och guldgult. På mitten finns en oval lagerkrans, troligtvis med Jesus i, bärande danska flaggan och flankerad av två apostlar med attribut. Överst finns en krona och

under håller två änglar en festong. Nertill finns en ruta med text, som bl.a. innehåller följande namn;

Pehr Sahlgren, död 1714 och hans hustru Margareta Vincentdotter, död 1704 samt deras barn Anna, Charin, Pehr, Nils, Metta, Anders, Ellika, Jacob, Vincent och Frans.

5.2.2 Kyrkogårdens södra del

Den långa remsan söder om kyrkan bildar en mycket kulturhistoriskt intressant miljö med ett flertal höga, äldre stenar som står mycket tätt och varav ett flertal har behållit sina ursprungliga ramar. Detta partiet utmärker sig genom att det smalnar av och att de enskilda gravarna ligger mycket tätt och i en sluttning. Här har gravsättningar skett under många hundra år för att stanna av efter 1900-talets första decennier.

Även längre ner finns många intressanta äldre gravar från 1800-talet med bl.a. gjutjärnsstaket, bearbetade ramar och höga stenar samt några gjutjärnskors. Givetvis finns också en del lägre, äldre stenar av olika utförande, varav en

variant av grå granit med en grovhuggen baksida samt marmorkors på toppen, kan nämnas. En sådan står bakom den senare gravstenen till grav nummer 689-693. På en av gravramsdelarna finns ytterligare en nämninskription!

I några av ramgravarna finns stenar i form av "uppslagna böcker" för de senare gravsättningarna inom samma familjegrav och vissa har stenplattor lagda ovanpå mittpartiet.

Det finns också ett flertal ramanordningar från 1900-talets början, på den södra och östra sidan, där den översta ramdelen med inskription har pulpetform. Några tumbor finns, även de från 1900-talets början, bestående av hållar, vilandes på sidohållar eller liggandes direkt på marken.

5.2.3 Kyrkogårdens östra del

På de två första raderna närmast öster om kyrkan finns några äldre gravar med två kyrkoherdar och en kontraktsprost begravna. Den äldsta av dem har ett gjutjärnskors och de övriga har en hög sten respektive ett stenkors.

Alla gjutjärnsstaket som funnits på den östra "remsan" är borttagna och det gäller även de två buskar som finns markerade på en äldre gravkarta. Flertalet av gravarna är av nyare datum, men även här finns några platta, obeliskliknande stenar tillkomna runt 1920-talet.

Många av gravanordningar är från 1940-80-talet och är tillverkade av bl.a. diabassten, röd eller grå granit i klassicistiska former med låga rektangulära stenar och enkla ramar, ofta polerade. Den här delen av östra remsan har gravanordningarna utplacerade i jämna rader.

Längst österut, på andra sidan vägen, ligger den nyaste utvidgningen från 1994 vilken är avsedd att vara en minneslund.

5.2.4 Kyrkogårdens västra del

Gravanordningarna på utvidgningen västerut sluttar kraftigt nedåt. Utvidgningens form är i stort sett rektangulär och runt kanterna ligger större familjegravar, där den övervägande delen har ramar.

I mitten avgränsas ett parti av kyrkogården av en tuktad häck. Detta område var från början avsett för fria begravningar, men kom att användas för mindre gravanordningar med låga stenar, utan ramar.

5.2.5 Gravvårdarna med ram

Ett flertal av de gravanordningar som finns idag har eller har haft gravramar. Vissa kvarter söder och öster om kyrkan har behållit dessa anordningar och några av de äldre, sena 1800-talsgravarna, har fått modernare gravramar bifogade under 1900-talet.

Övriga ramgravar från ca 1900-1930-talet har mer konstnärligt bearbetade ramar som utgör en mer lyckad helhet än de ovan nämnda.

5.2.6 De enskilda stenarna

Stenarna är oftast av grå eller röd granit, och längre in på 1900-talet blir diabas en vanlig stenvariant. Det finns några få exemplar av kalksten, marmor och gjutjärn bevarade.

Den största delen av gravvårdarna är utformade inom det klassicistiska formspråket, i kombination med de enkla geometriska grundformer som t.ex. rektangulära stenar.

Det största antalet höga stenar har obeliskliknande form med en något tillplattad, polerad framsida för att ge texten utrymme att skrivas på och de är vanligtvis från 1800-talets slut och in på 1920-talet. Givetvis finns variationer av höga stenar, varav en bautasten med runinspirerad skrift kan nämnas.

Några av de låga gravstenarna består av en marmorplatta som är rundad upptill och lutad mot en träpinne samt några av en liggande variant i uppslagen bokform av sten. Långt upp på södra sidan finns två lägre stenar med ett hål upptill där idag bara resterna finns kvar av ett marmorkors som varit mycket högre från början.

Från tiden mellan 1900-1930-talet är ramarna ofta konstnärligt huggna med fasade eller rundade översidor, eller

med grovhuggna utsidor. Hörnen kan vara markerade med klot, urnor eller pollare.

I det nordvästra hörnet, öster om kyrkan står ett antal olika gravstenar uppställda, varav en minnessten över ett barn, ett gjutjärnskors, två gjutjärnsplattor samt två stansade kopparplåtar och två stenar av diabas kan nämnas. De två gjutjärnsplattorna har varit fästade på var sitt gjutjärnsstaket, kanske vid något av de borttagna på den östra delen av kyrkogården

5.2.7 Yrkestitlar

När det gäller yrkestitlar på gravvårdarna, eller angivelse varifrån man kommer, så finns det en hel del på kyrkogården. Det vanligaste är "*hemmansägare*" och "*lantbrukare*", men även "*sjöman*", "*kronolänsman*" och "*folkskollärare*" förekommer.

Vad gäller kvinnorna är de flesta begravna tillsammans med sin man i en familjegrav och med "*hustru*" som titel, men någon enstaka gång finns en egen sten med yrken, såsom "*lärarinna*".

På ett flertal av de äldre stenarna är platsen varifrån de kommer angivet och på vissa finns t.o.m. gårdsnamnet med nummer.

6. EN KORT ÖVERSIKT AV OMRÅDET NÄRMAST LÅNGELANDA KYRKA

Söder om kyrkan finns en ravin med en liten bäckfåra som rinner igenom och på så sätt kommer kyrkan att ligga på en höjd med en hög, kallmurad stödmur åt den riktningen i ett för övrigt öppet jordbrukslandskap.

Runt kyrkan finns ett flertal stenåldersboplatser och även fyndplatser för bronsåldersföremål. På Prästtorps gård finns en uppgift om att några "kullar", där krukor och aska påträffats, utjämnats i och med nyodling.

Vägen som delar upp kyrkogården i en nordlig och sydlig del har en ålderdomlig, slingrande karaktär och omges på båda sidor av kallmurade murar.

Kyrkogården består av flera utvidgningar framförallt norr- och österut och den sistnämnda ligger som en förlängning av den äldsta delen runt kyrkan, men som en sluttande terrass. Det finns två grusade gångar som leder upp till kyrkan, en i nordväst och en i nordöst samt en smal, grusad gång som löper runtom, alldeles invid kyrkan.

De övriga kyrkogårdsutvidgningarna ligger separerade från varandra genom häckar eller murar, på den norra sidan av vägen.

6.1 Om Långelanda kyrkogård

Den äldsta stenkyrkan var belägen på samma plats som den nuvarande och marken som den låg på tillhörde komministerbostället Prästtorp. Det omnämns i jordeboken som prästgods 1573 och som ½ hemmans prästbol 1668. År 1707 blev det boställe för komministern i Myckleby pastorat. Långelanda omnämns som skattegård från 1573 och in på 1800-talet och på gården fanns i äldre tider en betydande kvarn. Gårdarna runt Långelanda har ända sedan 1500-talet varit förhållandevis stora skattegårdar och ett flertal av dem hade en egen kvarn, varav de flesta numera är rivna.

Långelanda gamla kyrka invigdes samma år som Mycklebys gamla kyrka. På 1700-talets mitt uppfördes tornet av ek och det behölls när den nya kyrkan uppfördes vid 1800-talets mitt. År 1832 hade det påtalats ett behov av en större kyrka, men församlingen ansåg att de inte hade råd och när sockenstämman åter tog upp frågan sexton år senare sneglade de på Mycklebys nya kyrka som snart skulle vara färdigbyggd. År 1854 kunde församlingen i Långelanda inviga sin nya kyrka. Namnet Långelanda kommer troligtvis från ordet "Langelande" som betyder långsträckt terräng, speciellt vid vatten.

6.1.1 Långelanda kyrkogård I

Den ursprungliga kyrkogårdens storlek och exakta läge är okänd, men troligtvis har den haft samma storlek som den äldsta delen söderut, närmast kyrkan. Runtom den här äldsta kyrkogården löper en kallmurad stödmur, där marknivån innanför murarna på de flesta ställen når upp till murens krön och ibland ovanför. Här har jorden fyllts på under lång tid, för att avstanna först under 1900-talets början. På murens insida finns almar jämnt utplacerade runtom. I det nordvästra hörnet avslutas grusgången av en trappa med fyrkantiga pelare av murad sten, täckta med en stenplatta upptill samt smidda, svartmålade grindar emellan.

6.1.2 Långelanda kyrkogård III

År 1868 gjordes en utvidgning norr om vägen med en kallmur runtom samt en tuktad häck innanför. Ingången är flankerad av huggna stenpelare, krönta av stenklot samt smidda, svartmålade grindar emellan. Från ingången leder en kort grusgång till ungefär mitten, men för övrigt är marken grästäckt.

I det nordvästra hörnet har en häck planterats under senare tid, så att den

bildar en fyrkant och där innanför är numera en minneslund.

6.1.3 Långelanda kyrkogård II

År 1923 planerades en ny utvidgning som ligger öster om kyrkan och är rektangulär till sin utformning. Den omges av en tuktad häck och har två ingångar, en i nordväst och en i nordöst. Ingångarna har gjutna pelare med svartmålade, smidda grindar. Det leder en trappa upp till den äldsta kyrkogården från den västra kortsidan.

6.1.4 Långelanda kyrkogård IV

År 1943 utvidgades kyrkogården åt nordväst och framför ingången finns en halvrund vagnsplats. På mitten finns en ingång bestående av gjutna pelare, krönta med stenplattor och enkla, svartmålade grindar emellan. Runtom löper en mur och innanför den halvrunda delen finns sex lindar jämnt utplacerade. Den här utvidgningen ligger betydligt lägre än den från 1868 som är placerad intill.

Västerut finns ytterligare en utvidgning som kom till runt 1980-talet. En tuktad häck skiljer den från 1943-års utvidgning.

6.2 Gravprydnaderna

Gravvårdarna ligger numera förhållandevis jämnt placerade på den södra och norra sidan närmast kyrkan. På andra sidan vägen, där 1868-års kyrkogård ligger, är gravarna mer ojämnt utplacerade, förutom på vardera sida om ingången där två rader ligger efter varandra, intill muren.

Kyrkogården från 1923 uppvisar en strikt symmetri med till största delen ramgravar längs den tuktade häcken och i mitten mindre gravar av varierande modell med låga stenar. Längst upp mot kyrkan finns dock några rader med ramgravar som är större till storleken.

Utvidgningen från 1943 uppvisar en tidstypisk kyrkogård med gravramar som en yttre "ram" och rader med låga stenar i mitten, avdelade med grus- eller gräsgångar.

6.2.1 Långelanda kyrkogård I

På den äldsta sidan, söder om kyrkan, finns ett flertal stenar från 1800-talet, men även många från tiden sekelskiftet fram till 1920-talet. De bildar tillsammans en kulturhistoriskt intressant samling, där de flesta är av högre modell och till största delen av polerad mörkgrå granit. På håll, men även nära, skapar detta en ålderdomlig karaktär på kyrkogården.

De flesta av dem har klassicistisk form, såsom obeliskliknande stenar med polerad framsida. Några av dem har fått en enkel gravram av enklare, senare modell och några har en avkortad gravram, även de från senare tid.

På den här sidan av kyrkan finns även några jugendinspirerade stenar med murgröna, huggen i relief, som slingrar sig över framsidan.

Vid muren står en bautasten i röd granit med runinspirerad text och bearbetad ram.

Här finns även lägre och yngre gravanordningar med ursprungliga, bearbetade ramar som i vissa fall har markerade hörn eller klot.

Dessa gravanordningar med bearbetade ramar är vanligtvis tillverkade av röd eller grå granit

Det finns även några gravar med pulpetsten och bearbetad ram och några ensamma plattor insprängda här och var. En tumba finns i detta område och den är placerad ytterst mot muren.

På den här sidan av kyrkan finns två gjutjärnskors och längre västerut på samma sida finns en grav med gjutjärnsstaket. Intill den sistnämnda ligger ett flertal gravar med pulpetstenar och några få höga stenar. I de yttre delarna av södra delen finns några

barngravar på vardera sida med mindre plattor som gravsten.

På den norra sidan om kyrkan finns en del bearbetade ramgravar och några få höga stenar. Ramgravarna ligger främst placerade utmed muren med gravstenen vänd mot norr.

Gravsten nr 306-307 är ett bra exempel på en ny gravsten av äldre obeliskliknande modell med mörkpolerad framsida.

Gravvård nr 327 över kronofogden Johan Fred. Hellberg, 1789-1866 och hans hustru Gustava f. Billström, 1798-1826 är en av de äldsta från 1800-talets mitt och den är tillverkad av marmor!

På den här sidan av kyrkan finns också några låga marmorplattor samt en sten i form av en "uppslagen bok" av kalksten.

Grav nr 308 består av en liten, namnlös minnessten med en duva och en snäcka ovanpå och bildar ett intressant inslag bland de övriga stora gravanordningarna.

6.2.2 Långelanda kyrkogård III

Inom utvidgningen på andra sidan om vägen är antalet gravstenar förhållandevis få och många av dem halvhöga och från 1800-talets senare del.

Gravstenarna är vända mot olika riktningar och det ger en intressant inblick på olika tiders gravsätt, då ett

flertal av de äldre, halvhöga stenarna är vända mot kyrkan. På vänster sida om grusgången är den första raden av höga obeliskliknande stenar vända från kyrkan, men ligger "rätt" gentemot muren.

Grav nr 19-20, som ligger på raden efter, är vänd åt ytterligare ett håll och även den är av äldre datum.

Gravvård nr 57-58 ligger placerad till vänster om mittgången och uppvisar en äldre gravform med en hög, tunn kalksten som är rundad upptill och själva graven är täckt av en gräsbeklädd kulle.

Inom området finns också några pulpetgravar med tillhörande, bearbetad ram runt om.

Även på den här utvidgningen är de flesta gravstenar av grå eller röd granit, men det finns en och annan sten av diabas.

I det västra hörnet står en platt, obeliskliknande sten av röd granit, där texten är så gott som oläslig. Idag finns två häckar uppsatta, i vinkel mot varandra, för att bilda en minneslund i samma hörn.

6.2.3 Långelanda kyrkogård II

Öster om kyrkan ligger en smal, rektangulär utvidgning, där ramgravarna bildar en "ram" ytterst längsmed den tuktade häcken. Några av gravvårdarna

har fått sina ramar borttagna, så den ursprungliga symmetrin "haltar" lite. Ett exempel på detta är gravvårdarna nr 5-8 som fått sina ramar borttagna på senare tid och det är synd eftersom de bildat en pampig "entré" upp mot den äldsta kyrkogårdsdelen.

I mitten finns en gräsklädd yta med fyra rader av ramgravar längst upp mot kyrkan.

För övrigt är variationen ganska stor med bl.a. marmorplattor, pulpetstenar och ett vitmålat träkors. Här har det blivit en något friare placering av stenarna på grund av att gräsytan inte har blivit fullt utnyttjad.

De flesta gravanordningarna är av grå eller röd granit som på de tidigare utvidgningarna, men även här finns det exempel på diabas.

6.2.4 Långelanda kyrkogård IV

Utvidgningen åt nordöst har en mer genomtänkt placering av gravar, där det största antalet av gravar som bildar en "ram" runt om är av ramgravsmodell.

I mitten ligger gravarna utplacerade i rader, antingen avdelade av gräs- eller grusgångar. Alla dessa gravstenar är låga och bildar en upprepning vad gäller modelltyper.

Här varierar stenmaterialen oftare än på de äldre kyrkogårdsdelarna och de flesta av gravanordningarna är polerade.

6.2.5 Yrkestitlar

Även här på Långelanda är "hemmansägare" den vanligaste förekommande, men även yrkestitlar såsom "nämndeman", "handlände", "häradshövding", "riddare", "kreaturshandlare", "målmästare" och "sjöman" förekommer också.

Kvinnorna är precis som på Myckleby vanligtvis begravna tillsammans med sin man i en familjegrav och med "hustru" som titel, men någon enstaka gång finns en egen sten med yrkestitel, såsom "folkskollärrinna" eller "enka".

På ett flertal av stenarna är platsen varifrån de kommer angivet.

Vad gäller stenarnas utformning och ålder är de i stort sett samma som tidigare nämnts i texten under Mycklebys gravprydnader.

7. EN KORT ÖVERSIKT AV OMRÅDET NÄRMAST TORP KYRKA

Kyrkan är belägen på en höjd med en dalgång åt norr, i ett för övrigt ganska öppet jordbrukslandskap.

Väster om kyrkan fanns förr ett gravfält som försvann när vägen ändrades. Runtom i de närmaste omgivningarna finns ett flertal stensättningar och stenåldersboplatser belägna. Alldeles norr om kyrkan ligger "Gullpengen" som är en s.k. offerkälla med stensatta sidor. Förr i tiden brukade folk hämta vatten därifrån-för att bota sina sjuka med. När den rensades hittades vanligtvis ett flertal silver- och kopparmynt på botten.

Vägen går alldeles intill kyrkogårdsmuren på södra sidan och delar på sig västerut där en av vägsträckorna fortsätter alldeles intill, norröver.

Kyrkan ligger omgiven av den äldsta kyrkogårdsdelen och de nyare utvidgningarna är placerade söder- och norrut på en lägre nivå än den äldsta delen. En brant stentrappa bildar en passage ner till den nyare utvidgningen söderut och det finns ytterligare en ingång till den från sydväst. Väster om kyrkan finns en förhållandevis nyupptagen ingång i kyrkogårdsmuren och därifrån leder en grusgång ner till den senaste utvidgningen norrut.

Öster om kyrkan ligger ett nyare, mörkbrunt bisättningshus samt en parkeringsplats för kyrkobesökarna.

7.1 Om Torp kyrkogård

Det finns uppgifter som talar om att det skulle funnits gravkullar i äldre tider på samma plats som den äldsta kyrkan är byggd på och enligt en annan källa skulle den kyrkan varit kallad "Allhelgonakyrkan". Den gamla kyrkan skall ha varit mycket oansenlig och till större delen uppförd av rund kullersten som murats samman samt av stenhällar som rests och murats fast i väggen. Tornet av trä skall ha byggts i slutet av 1700-talet och 1825 slog åskan ner i det, men fem år senare var det reparerat. År 1802 påpekas det att främre delen av kyrkan angripits av svamp och "roten till det onda" ansågs vara den Reuterbergska graven. Församlingen lade fram önskemål om att graven skulle fyllas igen och att övriga familjemedlemmar skulle begravas ute på kyrkogården hädanefter. Båda dessa önskemål blev tillgodosedda. År 1862 togs beslutet på en sockenstämma att ersätta den gamla kyrkan och bygga en ny på samma plats. Den nya kyrkan började byggas 1868 och tre år senare kunde den invigas.

Namnet Torp kommer troligtvis från en bondeby vid samma namn som låg på prästänkesätet Kyrkebys ägor, där kyrkan är belägen.

Kyrkebyn nämns redan i handlingar från 1320, då den skänktes av en riddare "till mässors hållande". I jordeboken upptas den 1668 som ½ kyrkohemman och denna gård har sedan dess blivit i kyrkans ägo samt i senare tid gjorts till prästänkeboställe.

Gården Föggetorp omnämns i jordeboken 1668 som ½ kronohemman och f.d. klosterhemman och på 1700-talets början övergick den till att bli skattehemman istället. Torps gård var enligt jordeboken 1573 en skattegård och 1668 är den ett skattehemman. Många av de närmaste gårdarna har tidigare varit klosterhemman för att senare övergå till kronohemman och till sist köpas ut och bli skattehemman. Ströms gård var, då den omnämns 1573, en kronogård och Torps sockens bördigaste och tidigast uppodlade hemman. År 1669 köpte en borgmästare delar av gården och omvandlade den till 1 ½ skattehemman och redan då omnämns torpställen tillhörande Ström. Torpen kom att bli många med tiden.

7.1.1 Torp kyrkogård I

Den första kända utvidgningen av kyrkogården är från 1884 och gällde troligtvis området närmast kyrkan. Enligt en skriftlig källa skall det inte ha funnits några gravvårdar eller minnesstenar på kyrkogården 1830, men i samma bok talas det om personer som under 1700-talets första hälft skall ha begravts på densamma.

Ingången till kyrkogården flankeras av huggna stenstolpar, krönta av stenklot och emellan finns svartmålade järngrindar. Runtom den äldre delen av kyrkogården löper en kallmurad mur, som till övervägande delen är övervuxen med gräs på ovansidan på grund av att jorden fyllts upp intill muren under en lång tid. Längs insidan av muren väster, öster och norrut finns lövträd jämnt utplacerade.

Norrut avslutas kyrkogården med en häck som är planterad mellan träden. Kyrkogården sydvästra sida är uppdelad i två terrasser med en stentrappa mellan nivåerna.

Den kallmurade stödmuren är mycket hög på den västra och norra sidan av den äldsta kyrkogården och jorden har fyllts på ända upp till ovansidan.

På den östra delen av kyrkogården är gräset mellan gravarna ersatt med grus, medan gräset finns bevarat söder, väster och norr om kyrkan mellan gravvårdarna.

Alla gångar runtom hela kyrkogården är belagda med ny asfalt.

7.1.2 Torp kyrkogård II

År 1923 utvidgades ett område söderut, enligt ett förslag av Erik Friberger. Den här delen av kyrkogården avgränsas genom en kallmurad mur med lövträd jämnt utplacerade längsmed insidan.

Ingången i sydöst består av kraftiga murade stenpelare som är täckta med huvor av betong, krönta med ett stenklott och emellan finns en svartmålad järngrind.

Kyrkogården är typisk för sin tid och har ramgravar som en "ram" runtom och i

mitten är fristående stenar utplacerade i jämna rader på gräsmattan och runt mittpartiet löper en grusgång.

Norr om den äldsta kyrkogården har det tillkommit en nyare utvidgning för enstaka, låga stenar och området avgränsas av häckar. Här finns också en minneslund belägen sedan några år tillbaka.

7.2 Gravprydnaderna

Gravvårdarna är ganska jämnt placerade på den södra, norra och östra sidan närmast kyrkan. Raderna har helt enkelt fyllts på med nya gravar när så har behövts och på så sätt har kvarter med mycket jämna rader uppstått.

Kyrkogårdsutvidgningen från 1923 uppvisar en symmetri med till största delen ramgravar längs murens insida och i mitten mindre gravar av varierande modell med låga stenar. I det västra hörnet finns ett kvarter för barn- och ungdomsgravar och ännu längre västerut står sju stycken gjutjärnskors, delvis nergrävda, längs murens insida. De flesta av dem har blivit målade med svart färg samt gulddekor på senare delen av 1990-talet.

7.2.1 *Torp kyrkogård I, södra delen*

På den äldsta kyrkogården finns ett flertal stenar från 1800-talets slut och de har med tiden blivit uppblandade med gravvårdar från betydligt senare datum. De flesta av gravvårdarna på den här delen har gravramar, som antingen är ursprungliga eller senare ditsatta och detta bildar enhet över ett stort område av varierande gravvårdstyper.

Ett flertal av de äldre gravvårdarna från 1800-talets andra hälft och fram till ungefär 1920-talets slut har höga eller halvhöga stenar. De flesta av dessa är av klassiserande modell, såsom obeliskliknande stenar av mörkt grå granit med polerad framsida för texten. Här finns även polerade granitkors, en bautasten, en avbruten kolonn på ett högt fundament och några jugendinspirerade stenar.

Givetvis finns också en hel del tidiga ramgravar med pulpetstenar samt ramgravar bestående av konstnärligt

bearbetade ramar med klot eller pollare i hörnen. Det vanligaste är att stenarna är låga eller halvhöga eftersom dessa bygger på en helhet mellan ram och sten med mjuka övergångar.

Det finns bara ett gjutjärnsstaket beläget på den sydvästra delen, vid terrasseringen och det är viktigt att behålla detta för att påvisa mångfalden av gravanordningar. Troligtvis har det funnits fler från början.

Ett flertal tumbor samt gravar med stora hällar pålagda finns på den södra sidan av kyrkan. Där finns det även ett fåtal, mindre stenar eller plattor, mitt ibland de större stenarna och familjegravarna som dominerar helheten. Längst upp på sydvästra sidan, vid terrasseringen, finns de största och mest påkostade gravanordningarna belägna på den s.k. gräddhyllan.

Mittpå gräsytan vid vapenhusets södra sida står en äldre kalksten som är

onummerad och svårläst till vissa delar, men följande text går att utläsa:

"Minnesvård öfver Hustru Christina Dotberg Från Rödstege Född i Brunnefjäll den 25 sep 1809 Död den 23 nov 1847". På sidorna finns ytterligare årtal, såsom 1765 samt stjärnsymboler längs kanterna. Den del av stenen som är vänd från kyrkan är täckt med lava och så gott som oläslig.

7.2.2 Torp kyrkogård I, norra delen

Den norra sidan har till största delen mindre stenar och plattor samt smalare gravanordningar, men även här har de flesta av dem gravramar. Ett flertal av stenarna är tillkomna vid 1800-talets slut och runt sekelskiftet.

I början av kyrkogårdsmuren, strax norr om den västra ingången finns ett gjutjärnskors fastsatt mittpå. Alldeles framför gjutjärnskorset står en äldre sten av granit som blivit återanvänd av samma släkt och har text på båda sidor!

7.2.3 Yrkestitlar

Även på Torps kyrkogård är "hemmansägare" den vanligast förekommande titeln på de äldre stenarna. Andra förekommande titlar är följande: "handlanden", "varvsarbetare", "timmerman", "torpare", "sjökaptän", "styrman", "sjöman", "häradsdomare" och "skeppsbyggmästare".

När det gäller kvinnotitlar är det samma förhållanden som på Mycklebys och Långelandas kyrkogårdar.

Gårdsnamnen förekommer även här på ett flertal stenar.

Gravvårdarnas utseende och ålder är samma som tidigare nämnts i texten under "Mycklebys gravprydnader, 5.2.6 De enskilda stenarna". Även på Torps kyrkogård har ett flertal gravvårdar förlorat sina gravramar.

8. REKOMMENDATION OCH VÄRDERING

Kyrkogårdarna på Myckleby, Långelanda och Torp är en blandning av olika tidsepokers gravsättning med vissa äldre kvarter som har en mer oregelbunden karaktär bevarad. De "nyare" utvidgningarna uppvisar ofta en större symmetri med en yttre "ram" av ramgravar runt om och en något friare placering av låga stenar i mitten. Torps äldsta kyrkogård är mer genomtänkt med rader och kvarter än de två övriga kyrkogårdarna.

8.1 Generellt om kyrkogårdarna som helhet

Här följer en rekommendation av hur själva kyrkogårdsområdena bör behandlas i framtiden.

- Bevara de befintliga kyrkogårdsmurarna och grindarna som tillsammans utgör en enhet.
- Behåll de lövträd som står innanför kyrkogårdsmurarna och vilka bildar en "allé" runt kyrkogårdarna.
- Bevara de gångsystem som idag finns på kyrkogårdarna, även om någon gångyta är gräsbevuxen och behåll även kvartersindelningen samt de rader som finns inom dessa.
- Undvik alltför snörräta rader på den äldsta delen av kyrkogårdarna för att behålla den äldre karaktären (det gäller framförallt på Myckleby och Långelanda).
- Undvik små urngravsplatser - endast "kistgravsstore" gravplatser på den äldsta kyrkogårdsdelen. Alltför små gravplatser ger ett felaktigt intryck. *OBS! detta avser endast gravplatsens storlek, inte begravningsättet.*
- Eftersträva en viss variation i nytillkomna gravvårdars storlek och utseende, gärna med klassicistiska formelement som finns sedan förr. Moderna gravstenar i friare form, såsom naturstenar, oregelbundna, hjärtformade m.fl. bryter helheten på de äldre delarna av kyrkogårdarna.
- Behåll alla gjutjärnsstaket och järnkedjor.
- Lokala regler för kyrkogårdarna bör upprättas i enlighet med vad som redogjorts under kapitel 2 och tillämpliga delar av de rekommendationer som återfinns här: De bör bl. a. innehålla allmänna skötselregler, regler för upplåtande av nya gravplatser och regler för nytillkommande gravvårdars utseende.
- Tänk på att tunnor och liknande behållare för avfallshantering/kompostering hamnar på en plats där de inte stör kyrkogårdsmiljön eller utgör ett blickfång.

8.1.1 Specifikt om Myckleby kyrkogård

- Bevara området söder om kyrkan, så intakt som möjligt, med sina täta gravanordningar och olika höjd samt formspråk på de befintliga stenarna. Särskilt i grässlutningen och en bit

österut är detta påtagligt. Värna om ramgravarna med nummer 801-808, vilka bildar en naturlig avslutning av kvarteret mot grusgången österut.

- Låt kyrkogårdsutvidgningen väster om kyrkan få behålla sin yttre ram av ramgravar samt friare placering av lägre stenar i mitten, eftersom området är uppbyggt enligt den principen.
- Bevara alla gjutjärnsstaket, gjutjärnskors och eventuella järnkedjor som numera är få till antalet.
- Det vore lämpligt att ställa de "lösa" stenarna på ett mer "värdigt" ställe av kyrkogården, som t.ex. östra "remsans" nordvästra del, ifall deras ursprungliga platser är upptagna eller inte går att lokalisera.
- De två stansade kopparplåtarna som står vid i nordvästra hörnet kanske skulle vara något för Hembygdsföreningen att bevara i sina samlingar?

8.1.2 Specifikt om Långelanda kyrkogård

- Bevara området närmast söder och norr om kyrkan, så orört som möjligt, med sin mer oregelbundna placering av gravanordningarna samt varierande höjd och utseende på stenarna, vilket bildar en alldeles speciell äldre kyrkogårdskaraktär.
- Behåll den glesa placeringen av gravanordningar på utvidgningen från 1868, vilket ger ett ålderdomligt intryck. Värna också om de äldre gravstenarna samt "gravkullen" (till vänster om mittgången) som finns kvar från en äldre tids gravskick.
- Bevara alla gjutjärnsstaket, gjutjärnskors och järnkedjor som börjar bli sällsynta.
- Behåll det enda vitmålade träkorset, som finns på utvidgningen från 1923.
- De ramgravar som finns på den södra och norra sidan av kyrkan samt på utvidgningarna från 1868, 1923 och 1943 utgör tillsammans en välbevarad helhetsmiljö som inte bör förändras.
- Behåll gräsytor och undvik att göra fler grusgångar eftersom gräset är mer "vilsamt för ögat" och minner om hur det såg ut i äldre tider.
- De defekta gravstenar som ligger ner på Långelanda I och II bör lagas för att sedan ställas upp igen.

8.1.3 Specifikt om Torp kyrkogård

- Behåll de gräsytor som finns kvar och försök att återgå till gräs, istället för grus, eftersom det förhöjer gravarnas estetiska uttryck och ger kyrkogården harmoni. Gruset smälter ihop med framförallt ramarna och ger ett enformigt uttryck.
- Bevara området söder och norr om kyrkan, så orört som möjligt, med sina konstnärligt utförda familje- och enkelgravar med varierande höjd och utseende på stenarna.

- Gjutjärnskorsen som står vid muren på Torp II kanske kunde flyttas till den norra sidan av kyrkan, i mån av plats, eftersom det redan står ett fastmurat kors där, för idag syns tyvärr inte texten på andra sidan av dem.

8.2 Gravvårdarna på kyrkogårdarna

De yngre gravvårdarna, som tillfallit upplåtaren (pastoratet) och vilka skall bevaras bör i första hand stå kvar på sin plats, för att undvika en ansamling med "museala" stenar i ett hörn av kyrkogården.

Alla gravanordningar som är äldre än 1850 skall bevaras enligt lag, men även yngre anordningar kan ha lika stort kulturhistoriskt värde och därför finns de utritade med symboler på gravkartor över de mest kulturhistoriskt intressanta och bevarandevärda gravanordningarna. Gravvanordningar fram t.o.m 1920-talet har tagits med eftersom de fortfarande tillverkades enligt mer hantverksmässiga och konstnärliga kvaliteter. Vissa av gravvårdarna är t.o.m. från senare tid, men har även de tagits med av samma orsaker som de förutnämnda.

De flesta av de höga stenarna är från 1800-talets slut och fram till 1920-talets slut. De uppvisar också en variationsrikedom på modeller, men samtidigt en enhet genom stenarnas höjd.

Det är viktigt att eftersträva en **blandning av stensorter**, såsom granit, kalksten, diabas och marmor för att inte ge kyrkogårdarna ett enformigt utseende.

En fråga som inte sällan dyker upp är om **gravramarnas vara eller icke vara**. Även om detta i huvudsak är en fråga för den enskilda gravrättsinnehavaren, måste man dock se på vilka konsekvenser detta får för kyrkogårdens utseende.

För det första kan en gravanordning där ramen tas bort i vissa fall se stympad ut, beroende på att gravstenen och gravramen har varit samkomponerade, eller att gravstenen utgör en del av

ramen. Ett första kriterium måste alltså vara att gravplatsen efter ramens borttagande uppfyller kravet på god gravkultur, d.v.s. att det inte ser sargat och egendomligt ut efteråt.

För det andra kan gravanordningen med ram och sten vara så tidstypisk eller av så hög konstnärlig kvalitet att det är direkt olämpligt att ta bort delar av den. Även om den inte har en så hög ålder att ett bevarandekrav kan ställas, bör den under tiden den finns kvar, få stå orörd. Den kan också tillsammans med andra utgöra en välbevarad helhetsmiljö som inte bör förändras. När gravrätten på en sådan plats längre fram återgår till upplåtaren, måste varje enskilt fall behandlas och då bestämma hur gravplatsen skall upplåtas med hela eller delar av gravanordningen kvar, eller låta gravplatsen vara kvar som den är.

Vägledande för urvalet av dessa är att de representerar en gångens tids gravskick.

Det är även viktigt att bevara de få gjutjärnsstaket som finns kvar, dels för att visa på mångfalden av äldre gravanordningar, dels för att de ger oss en bra bild av hur det såg ut en gång i tiden när det till största delen bara fanns träkors. Gjutjärnskorsen har fått sitt utseende efter dessa träkors. dyra att reparera! Alltför många har redan

försyunnit från de äldsta delarna av kyrkogårdarna.

9. ALLMÄNNA SKÖTSELRÅD

9.1 Nedsmutsning och bevuxning

Den absolut vanligaste åtgärden som kan bli nödvändig på en gravvård är tvättning, antingen för att avlägsna smuts eller lav. De flesta gravvårdar är av granit som är en mycket fålig stenart, men man bör i ett längre tidsperspektiv vara varsam även med dessa. De rengöringsmedel som används skall dessutom helst vara biologiskt nedbrytbara.

En "enkel" rengöring lämpar sig bäst i en långvarig, fuktig väderlek. Lavar och mossor är då rejält uppmjukade och annan nedsmutsning är genomfuktad och det kan bli ett bra resultat med bara skurborste och vatten.

Högtryckstvätt kan användas på granit med varsamhet och vid låga vattentryck, men är inget att sätta i händerna på en amatör. Det skall *aldrig* användas på kalksten, eftersom risken med upprepade rengöringar gör att ytan ruggas upp.

Sura lösningar eller tvättmedel skall inte användas. Den nedbrytningsprocess som pågår i stenens yta har under vårt sekel accelererats genom sura luftföroreningar och det är därför mycket olämpligt att tillföra ytterligare sura preparat. Dessutom kan behandlingen orsaka gulaktiga "slöjor" på stenens yta.

Starka basiska lösningar är inte heller bra, men en svag ammoniaklösning (2 %) kan användas på granit, om stenen sedan sköljs ordentligt med vatten. Stenen skall

sedan skuras med en skurborste och inte stålborste, eftersom den dels kan göra åverkan på stenens yta och dels kan lämna efter sig rödbruna "rostslöjor". *Se upp med förgylld eller imålad text!*

Att använda ett surt medel och sedan neutralisera med ett basiskt kan förefalla ofarligt, men det är dels svårt att "träffa rätt", d.v.s. att tillsätta exakt rätt mängd neutralisator så att varken syra eller bas blir kvar och dels bildas salter vid neutraliseringen. Saltet kan sedan fällas ut som fula vita "slöjor" eller också suga till sig mer fukt än stenen normalt gör och öka vittringen genom frostsprängning.

När det gäller ömtåligare stenarter såsom **kalksten** och **marmor** bör särskilt stentvättmedel användas, om det inte räcker med vanligt vatten. Riksantikvarieämbetet rekommenderar en produkt som heter "Raffex stentvätt". Det stryks på stenen och får därefter verka en stund innan det tvättas av.

Lavar tas bort när de är mjuka, d.v.s. fuktiga (alltså ingenting för det vanligtvis torra sommarvädret). Helst bör

lavarna dränkas in med rikligt ljummet eller varmt vatten allra först (se dock upp med frostrisken på senhöst och tidig vår).

Stearin från ljus skrapas först bort med ett inte alltför vasst verktyg. Det som sedan sitter kvar kan lösas upp med lacknafta.

Slutligen bör det påpekas att en "försiktig" rengöring kanske inte gör stenen absolut ren utan att en viss patina kommer att finnas kvar. Men det berättar helt enkelt det faktum att stenen inte är ny och varje försök att få stenen i nyskick innebär också en åverkan på ytskiktet och att konturer samt detaljer blir mindre skarpa. Särskilt ömtåliga är som förut nämnts kalksten och marmor och det finns exempel på vårdar som i missriktad välvilja förlorat all detaljskärpa.

9.2 Skador

Lagningar av sten samt montering av stenar på fundament bör ske med rostfri ståldubb. Befintliga järndubbar som inte kan bytas ut bör om möjligt rostskyddsbehandlas. Fukten kommer annars under åren att tränga in och angripa dubbarna. Är stenen smal eller

av mjukare material, såsom kalksten eller marmor kan rosten i värsta fall spränga stenen.

Eventuella avslagna mindre flisor kan limmas med ett stenlim, där Riksantikvarieämbetet rekommenderar ett polyesterhartslim som heter "Billys". Samma firma har även ett stenlagningsbruk och vid arbete med ett sådant bruk eller lim får ingen frostrisk finnas.

Cementhaltigt bruk skall *aldrig* användas och alla äldre lagningar av det bruket bör avlägsnas och ersättas med kalkbruk eller särskilt stenlagningsbruk. Dessa är inte lika starka som cementbruket och kan därför inte skada stenen vid temperaturrelser eller frost.

Principen skall vara att lagningsmedlet (bruket) inte skall vara starkare än det man lagar (vården).

När det gäller en svårare skadad sten bör en stenkonservator rådfrågas.

Gjutjärnskors befrias från rostbeläggning med stålborste och grundas därefter med blymönja samt slutstrykes med en oljefärg, företrädesvis linoljefärg på grund av dess goda inträngningsförmåga.

10. FÖRTECKNING ÖVER KULTURHISTORISKT INTRESSANTA GRAVVÅRDAR PÅ TORP
KYRKOGRÅRD I

<i>Nr</i>	<i>Namn</i>	<i>Årtal</i>
22-23	Niklas Abraham Jönsson, hemägare	1916
28-29	Johannes Ferdinandsson, Slätthult	1927
38-39	Gunnar Berntsson	?
83	Johan August (Niklasson) Olsson, sjöman, Chicago	1925
112-113	?	?
121-122	Henrik Ferdinand Hamström, sjökaptan	1927
	Anna Jenny Ottilia Maria Hamström f. Nilsson	1951
176	Johan Henriksson, Slätthult	1917
	Hilma Olivia Henriksson f. Larsdotter	1917
197-198	?	?
199	Olof Bernhard Niklasson, sjöman, Söbben (numret överensstämmer ej med gravkartan)	1913
200-201	Olivia Karolina Ferdinandsson (numren överensstämmer ej med gravkartan)	1913
	Karl Ferdinandsson	1925
210	?	?
230	Johanna Elisabeth Johansdotter, änka, Bråthultshagen, Söbben	1911
	Hilma Augusta Andersdotter, husägare, Söbben	1939
291-292	?	?
299-300	Anna Kristina Pettersson f. Svensdotter	1905
	Karl Edvard Pettersson, hemmansägare, Töllås	1953
324-325	Niklas Teodor Andersson, Föggetorp	1903
	Arvid Neander Andersson, son	1924
	Selma Augusta Andersson	1942
354-355	?	?
362-363	?	?
369-370	?	?
388-389	Josefina Eliasson	1892
	Olof Edvard Eliasson, hemmansägare, Ström	1920
457	Karin (barngrav)	1911
460-461	?	?
462-463	Johan Artur Evald Arnell, bokhållare	1914
	Hilma Eleonora Arnell f. Olsson	1951
464-465	Tyra Ester Borghild Tegnér	1908
	Jöns Oskar Tegnér, sjökaptan, Blibräcka	1927
466	Maria Elisabet Tegnér f. Kjellberg	1900
	Olof Justinus Tegnér, Kyrkbyn	1911

467	Johan Adolf Abraham Ohlsson	1875
	Thure Sixten Ohlsson	1892
	Abraham Erland Ohlsson, styrman	1896
	August Valfrid Aurell (Ohlsson), handelsresande	1937
	Karl Birger Aurell (Ohlsson), sjökaptan	1955
468-470	Johanna Maria Andersson, Kleva	1894
	Carl Edvard Andersson, handlanden, Kleva och två barn 1800-tal	1910
471-472	Olof August Bengtsson, Kleva	1913
	Johanna Kristina Bengtsson, f. Abrahamsson	1925
475-476	F.O. Ohlsson, sjökaptan	?
484-485	Kjell Olsson, Assmunderöd	1863
	Maria Charlotta Olsson, f. Bohlin	1912
486-487	Sven Fredrik Oijerfeldt	? 87
	Abraham Olsson, sjökaptan, Ödsmål nedra	1907
	Maja Stina Olsson, f. Olsdotter	1900
488-489	Carl Olsson	1886
	Anna Maria Olsson, Ström	1908
496-497	?	?
504-506	August Berntsson	1902
	Britta Maria Berntsson, f. Olsdotter	1911
507	C.P. Berntsson	1877
	Stina Berntsson	1881
508-509	Jacob Olsson, Föggetorp	?
522-523	Karl Johan Johansson, Stenshult	1905
	Johan Bernhard Johansson, Stenshult	1912
524-525	Anders Gullbrandsson, hemmansägare, Stenshult	1895
	Maria Kristina Andersdotter, änka	1913
528-529	Oskar Teodor Kjellberg, sjökaptan, Torp	1897
	Karlida Mandoria Kjellberg	1929
530-531	Olof August Ohlsson, sjökaptan	1912
	Maria Kristina Olsson	1917
	Alma Eleonora Olsdotter (barn)	1865
536-537	Ida Amelie Karlsson, f. Abrahamsson	1900
	Johan Sivert Karlsson, skofabriksarbetare	1939
538	?	?
539-540	Olof Eliasson	?
541-542	Charlotta Abrahamsson	1918
	Gustaf Abrahamsson	1925
547-548	?	?
549-550	Rutger August Berntsson, styrman, Söbben	1913

	Matilda Berntsson, Söbben	1941
551-552	Karl Albin Mattson, hemmansägare, Medstugan	1921
	Sofia mattson, f. Gustafsdotter	1938
553-554	Emanuel Andersson, Höggeröd	1898
	Maria Greta Andersson, f. Abrahamsdotter	1901
558-559	Alfred Jonasson Fohlén, handlanden, Ödsmål övra	1921
	Augusta Kristina Jonasson Fohlén, f. Lysell	1937
564-565	Olof A. Johansson, skeppare, Höggeröd	?
566-567	Johan Peter Strömblad, rotebåtsman, Torp	1920
581-582	Julius Olsson, Slätthult	?
	Berta Olsson	1924
593-594	Elias Johansson, Stenshult	?
604	Aurora Reuterberg, Ström	?
	Elin Josefsson	?
605-606	C.A. Johansson, Hogen	?
607-608	Robert Johansson, Gåre	?
614	Jenny	1923
	Asta	1923
621	Ida Niklasson, Naddebacken	1918
622-623	Johannes Olsson, lantbrukare, Höggeröd	1918
	Anna Katarina Olsson	1930
633-634	Johannes Högström	1866
	Britta Maria Högström	1874
644-645	Johan Pettersson, Ström	?
646-647	J.A. Olsson, hemmansägare, Ström	?
658-659	Karl Johansson, Kleva	?
660-661	Severin Åkerström, Assmunderöd	?
672-673	? hemmansägare, Slussen	?
675-676	J.T. Wetterström, sjökaptän	?
680-681	Olof Josef Olsson, Bro	?
684-685	Gustav Hermansson, hemmansägare	1858
	Selma Hermansson	1865
686-687	J.A. Johansson, Gåre	?
690-692	Jens Dristig, Slussen	?
	Elias Abrahamsson, Slussen	?
	Alfred Abrahamsson, Slussen	?
697-698	Adrian Andersson	?
	Olivia Andersson	?
699-700	Karl Olausson, hemmansägare, Höggeröd	?
701-702	Maria Wistrand	1916
	P. Wistrand, direktör	1928

	Anna Wistrand	1944
710-711	Simon Olsson, Ödsmål	?
712	Selma Stenberg, Töllås	1915
722-723	Adolf Johansson, hemmansägare, Stenshult	?
724-725	O.J. Andersson, förste styrman, Söbben	1913
	Justina Andersson, Söbben	1957
732-733	Gustav Johansson, Ödsmål	?
735-736	Edvard Andersson, Kyrkebyn	?
737	Gerda Olsson, Kleva	?
738-739	Simon Carlsson, skeppsbyggmästare	1912
	Maria Charlotta Carlsson	1912
740-741	V.A. Vatson	1912
	Albertina Vatson	1934
749-750	Abraham Abrahamsson, Ström	?
	Hans H. Abrahamsson, Ström	?
753-754	Elias Kristensson, Hogen	?
769-770	Karl Emanuelsson, Höggeröd	
	?	
771-772	J.H. Olsson, lantbrukare, Torp	1890

11. FÖRTECKNING ÖVER GJUTJÄRNSKORS PÅ TÖRP KYRKOGRÅRD II

- Hustru E. Johanna Olsdotter 1820-1874 (är fästad direkt på muren)
- Landtbrukaren Jacob Abrahamsson i Ström 1824-1867 (rostigt)
- Olof Ollson i Söbben 1796-1874
- Hem.egaren Christen Olsson 1802-1874
- Ynglingen Hans Axelin Johansson, Ström 1852-1869
- Olof Emanuel Christenson 1844-1869
- Landtbrukaren Olof A. Olsson född Söbben 1832 död Ödsmål 1874
- Hustrun Johanna Olsdotter född 1815 i Söbben, död 1870 i Geddebräcken

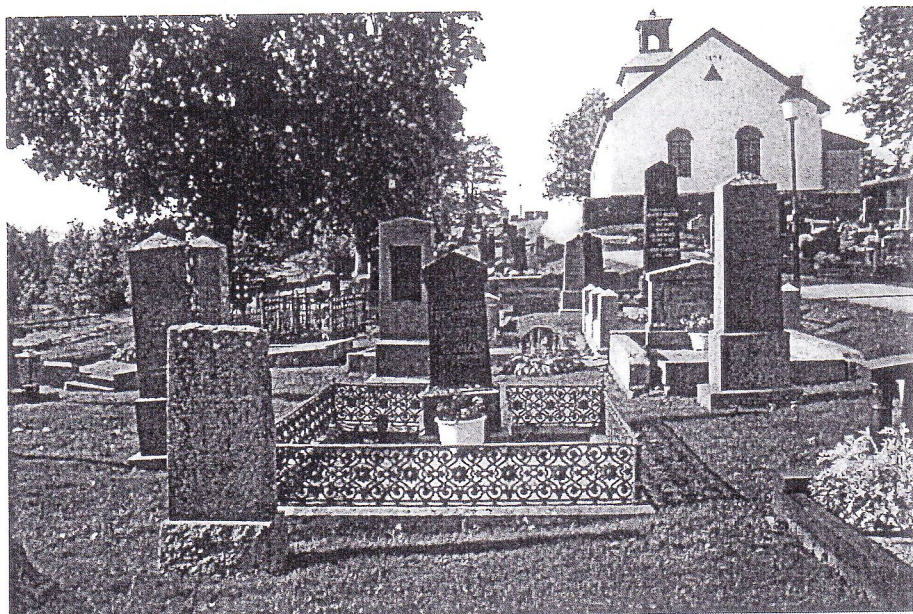

Bild 1

Vy över Myckleby kyrkogårds södra del med en mångfald av gravvårdsmodeller. På bilden syns även två stycken gjutjärnsstaket från 1800-talets slut.

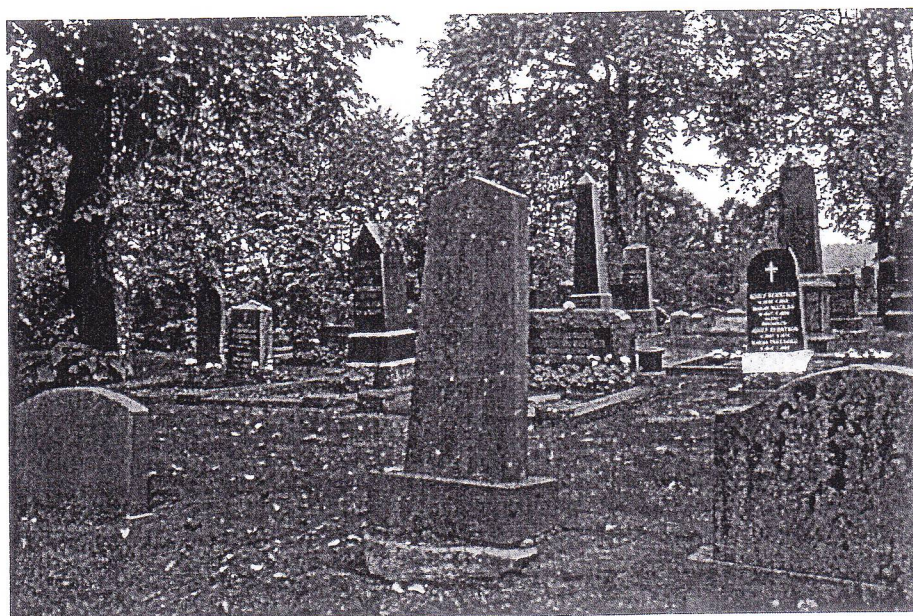

Bild 2

Södra sidan av Långelanda kyrkogård I med några av de halvhöga stenarna från 1800-talets slut. Även här syns en mångfald av modeller.

Bild 3
*Gravvård nr 57-58 på Långelanda kyrkogård III
med en gräsbeklädd kulle över själva graven.*

Bild 4
*Vy över Långelanda kyrkogård II med en "ram" av gravvårdar med ram
ytterst, innanför häcken samt ett friare fält med olika gravstensmodeller på
mitten.*

Bild 5

Det enda träkorset som finns står på Långelanda kyrkogård II och det är från 1900-talets början, men modellen är av betydligt äldre datum.

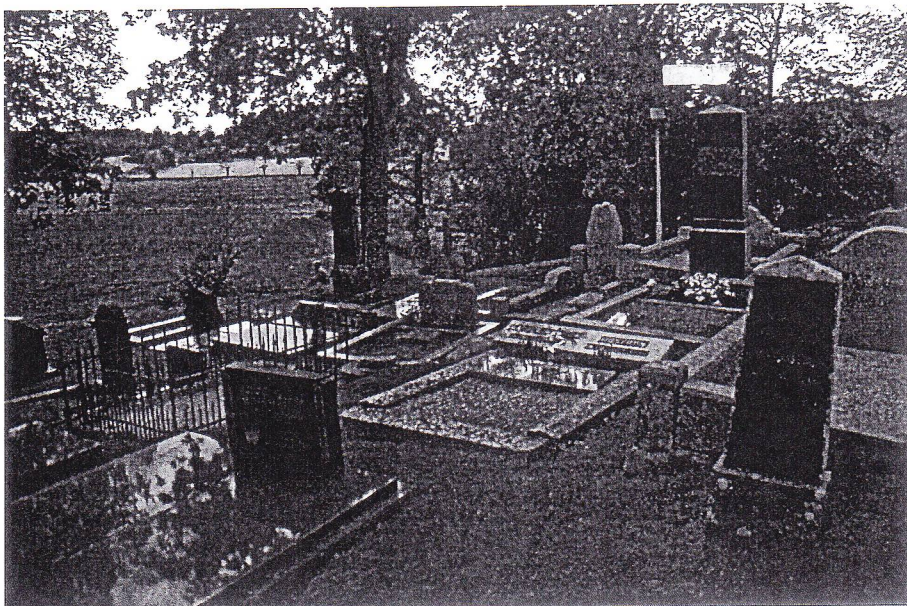
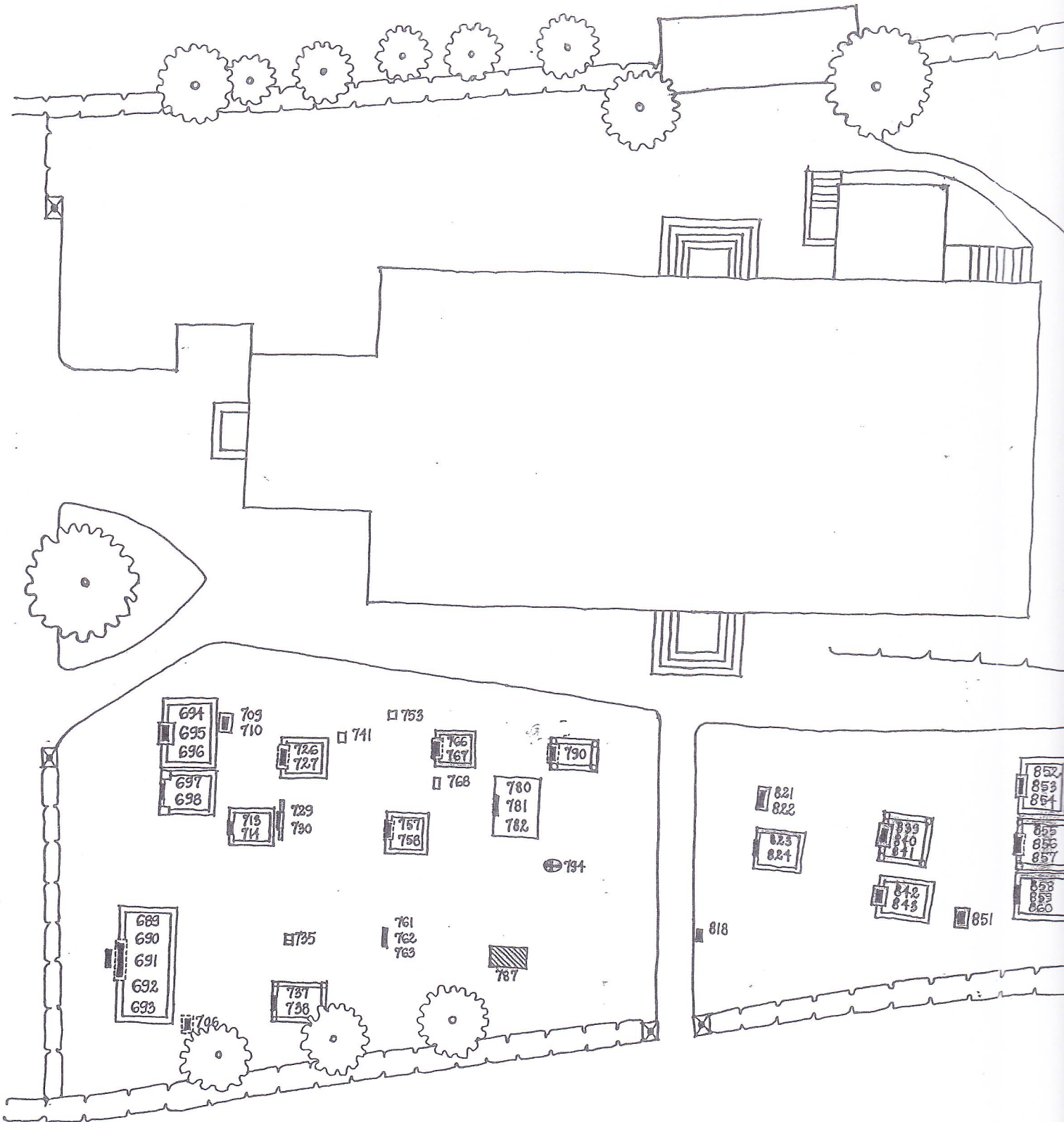

Bild 6

Torp kyrkogård I med några av de olika gravvårdsmodeller som finns på "gräddhyllan". Här syns även terrasseringen där ett gjutjärnsstaket är beläget på den lägre nivån.

694
695
696
697
698

709
710

726
727

741

753

766
767

790

768

780
781
782

794

713
714

729
790

757
758

735

761
762
763

787

689
690
691
692
693

796

797
798

821
822

823
824

839
840
841

842
843

851

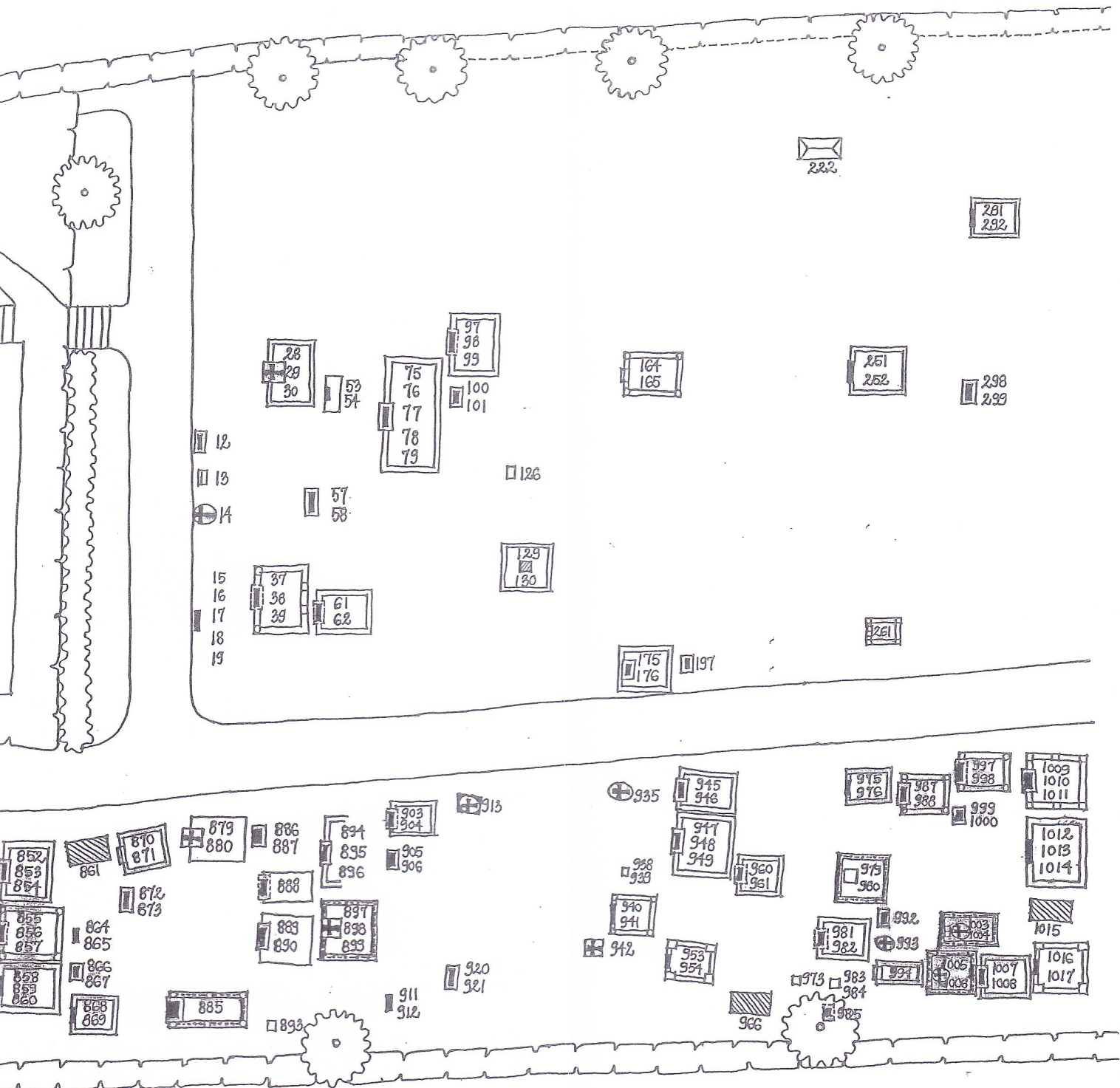
852
853
854

855
856
857

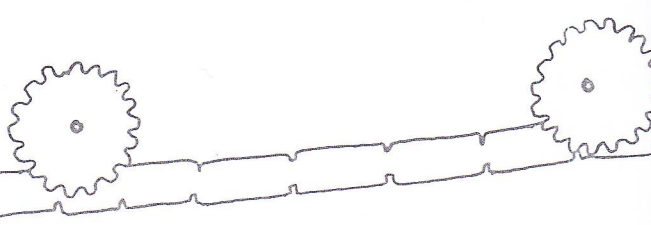
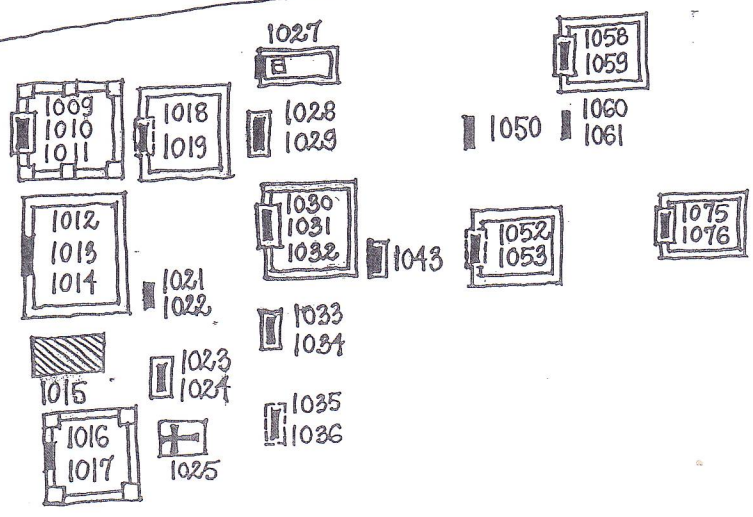
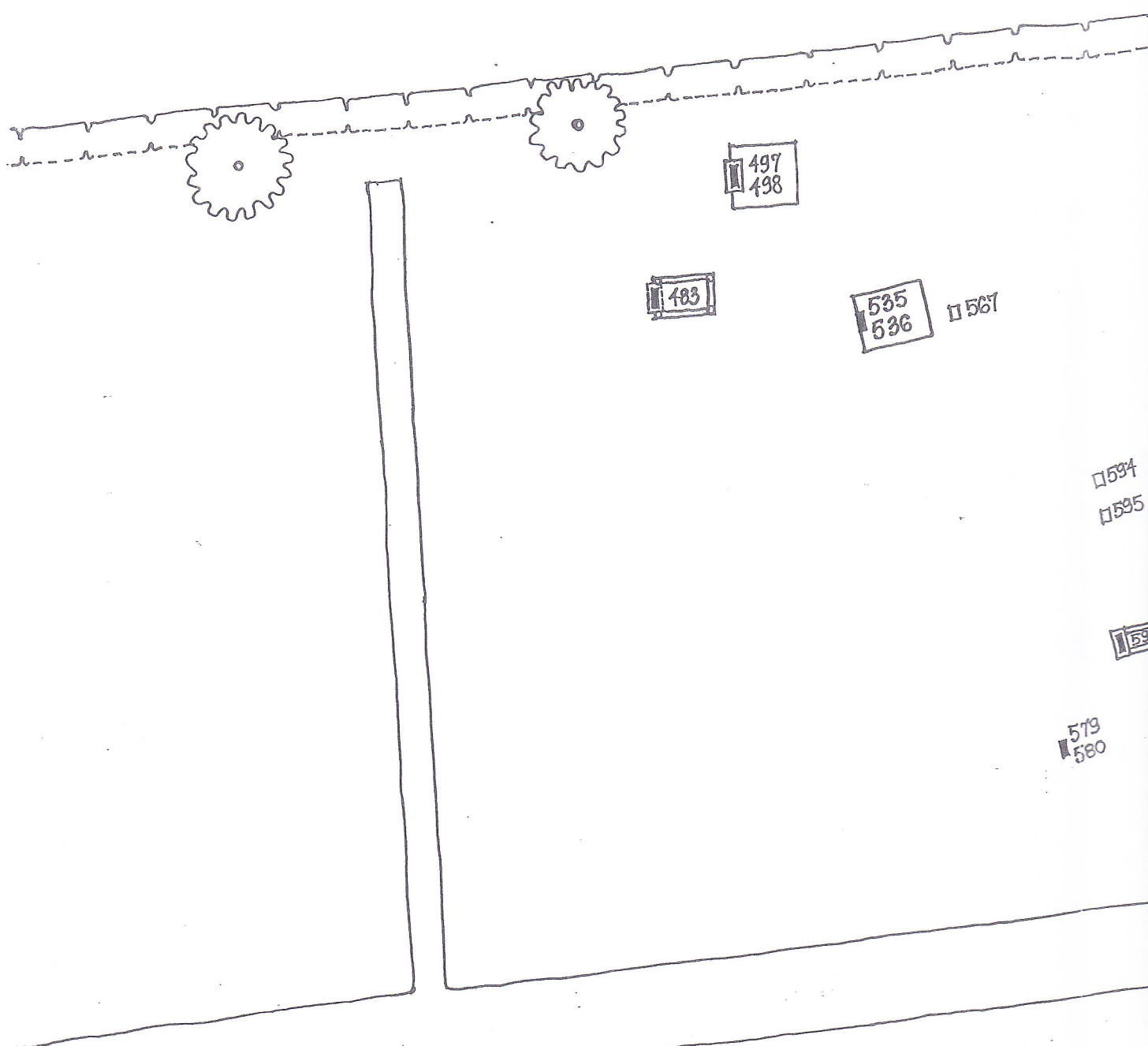
858
859
860

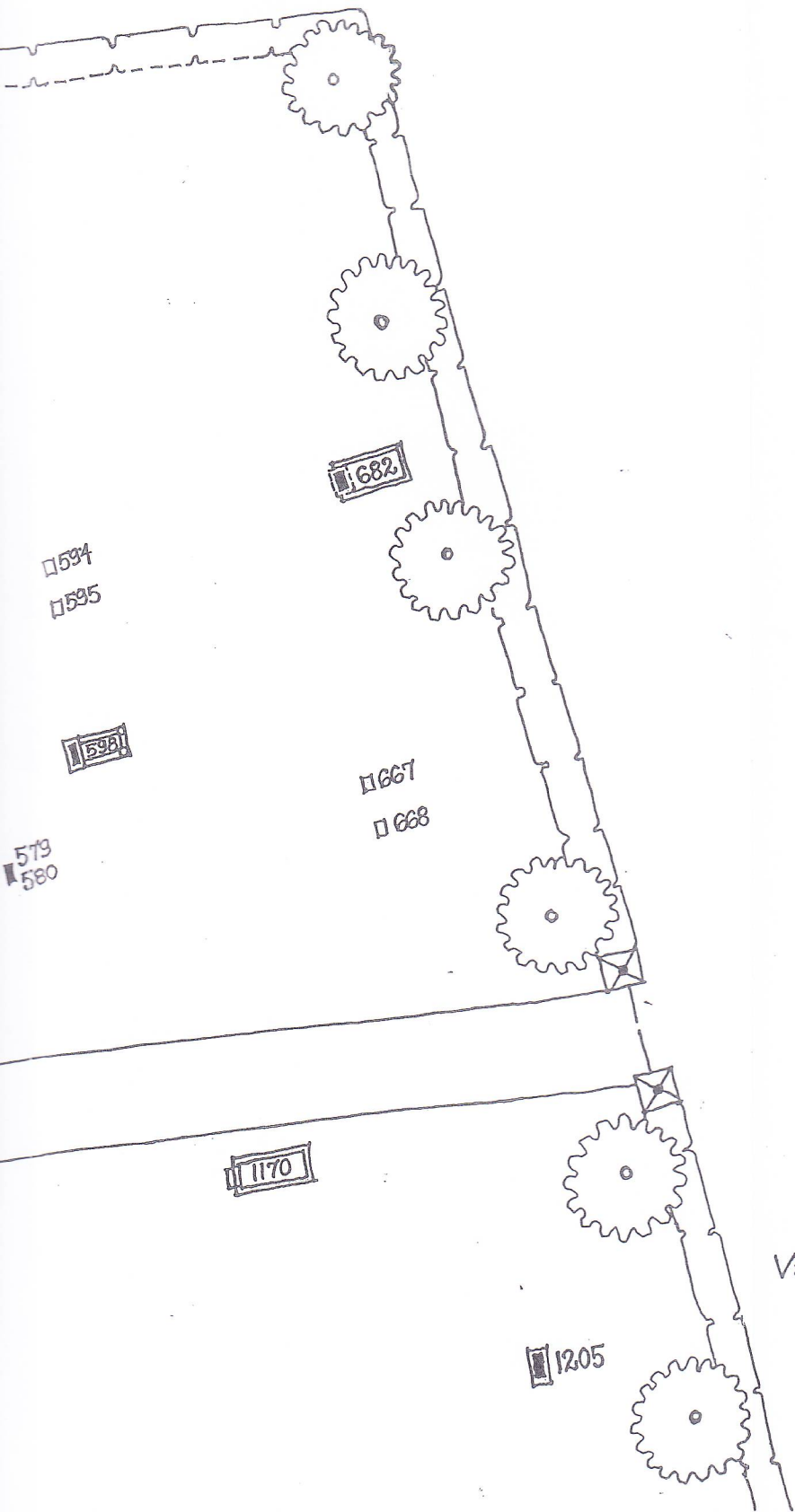
818

 BOHUSLÄNS MUSEUM Box 403, MUSEIGATAN 1 S-451 19 UDDEVALLA Tel. 0522-65 65 00 Fax 0522-65 65 05		Myckleby kyrkogård I	
KOORDINATSYSTEM		FORNL NR	FASTIGHETSBECKNING
HÖJDSYSTEM		ORT, SOCKEN Myckleby	KOMMUN Orust
RENRITAD AV AK		RITN.NR	SKALA DIARIE NR LANDSKAP
UNDERSÖKT ÅR 1998 sept.		AV <i>Stenbjörn Kådis</i>	

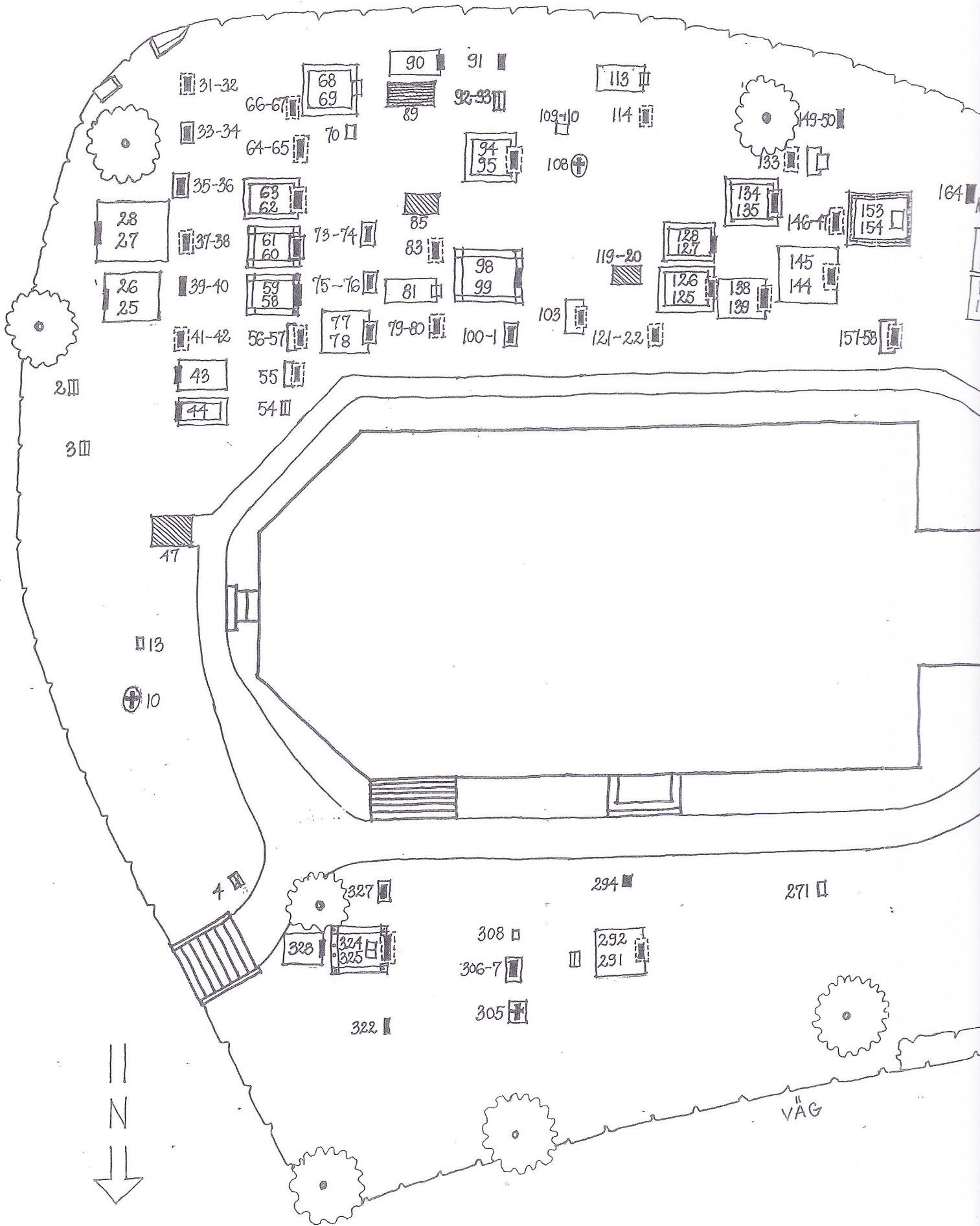

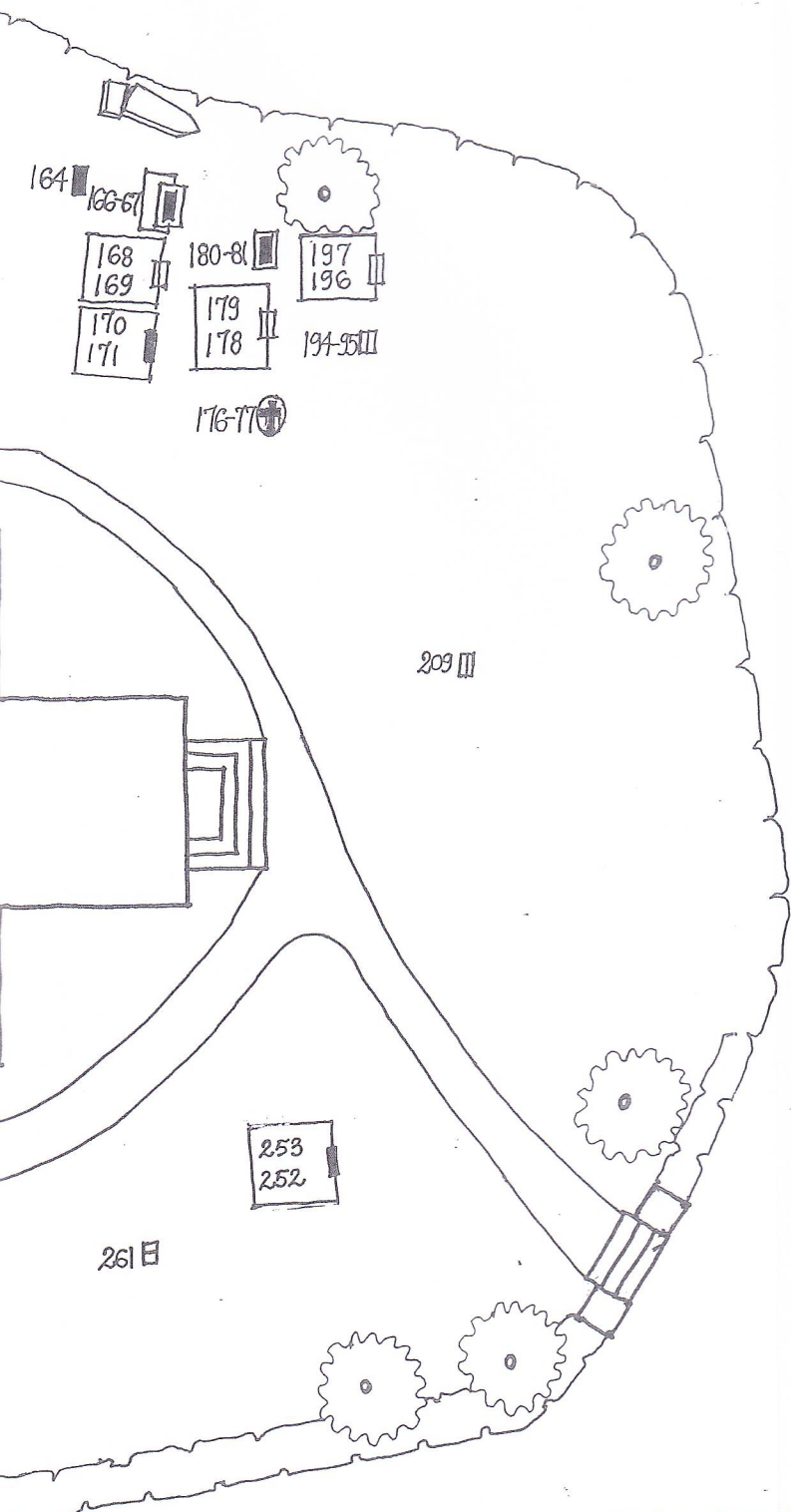

Teckenförklaring;

- Gravram av modern, enkel typ
- Gravram av äldre typ
- Gravram med markerade hörn (äldre typ)
- Gravram med hörndot (äldre typ)
- Gravram med gjutjärnsstaket
- Låg sten
- Halvhög sten
- Hög sten
- Gjutjärns kors
- Stenkors
- Pulpesten
- Platta

 BOHUSLÄNS MUSEUM Box 403, MUSEIGATAN 1 S-451 19 UDDEVALLA Tel. 0522-65 65 00 Fax 0522-65 65 05		Myckleby kyrkogård I (fortsättning)	
		FORNL NR	FASTIGHETS BETECKNING
KOORDINATSYSTEM		ORT, SOCKEN Myckleby	KOMMUN Orust
HÖJDSYSTEM		SKALA ca 1:200	DIARIE NR LANDSKAP
REN RITAD AV AK	RITN. NR	UNDERSÖKT AR 1998 sept. AV <i>Xuuh Kaas</i>	

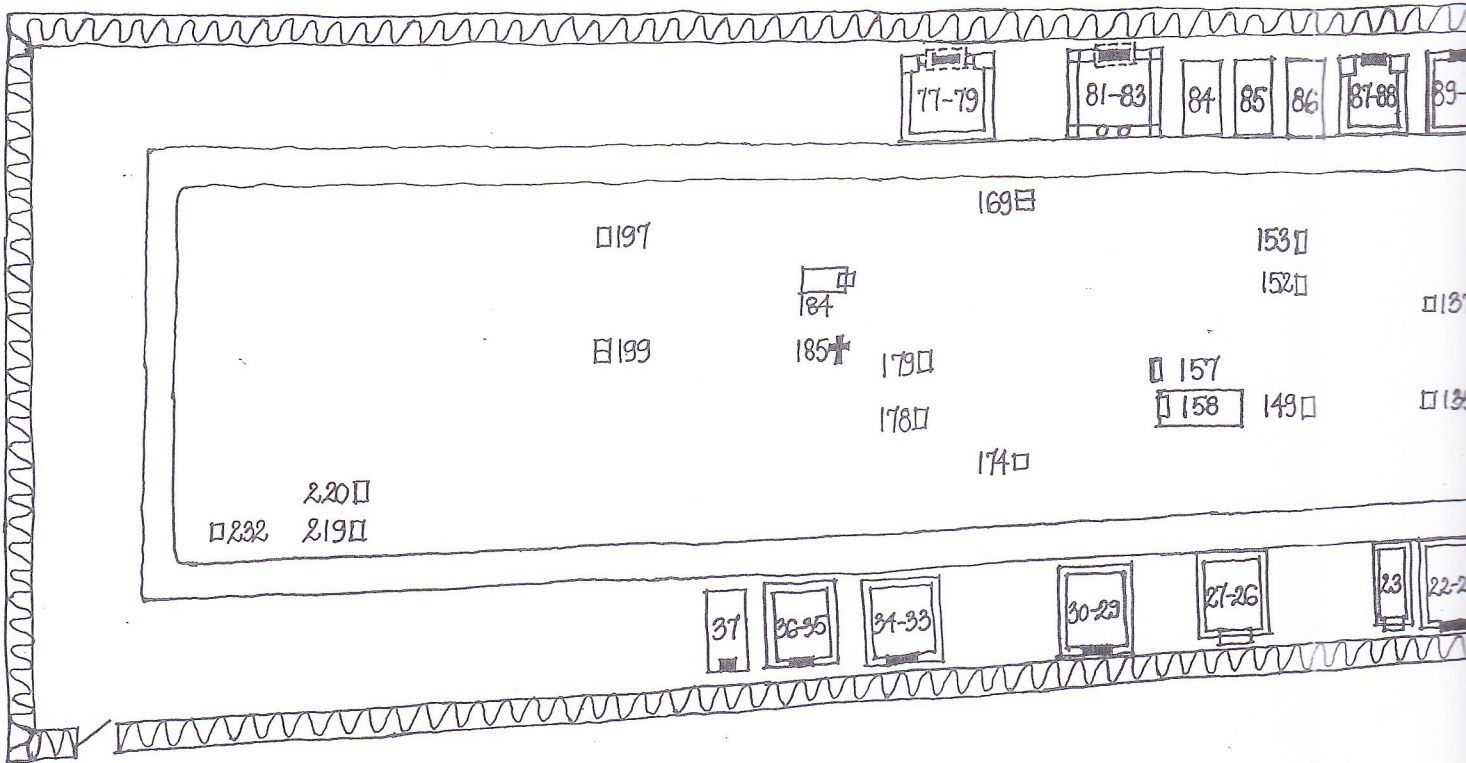

Teckenförklaring:

- Gravram av modern, enkel typ
- Gravram av äldre-typ
- Gravram med markerade hörn
- Gravram med klot i hörn
- Ram av gjutjärns-staket
- Häll
- Tumba
- Lag sten
- Halvhög sten
- Hög sten
- Stenkors
- Gjutjärns kors
- Platta
- Pulpetsten

 BOHUSLÄNS MUSEUM Box 403, MUSEIGATAN 1 S-451 19 UDDEVALLA Tel. 0522-65 65 00 Fax 0522-65 65 05	Langelanda kyrkogård I		
	FORN. NR	FASTIGHETS BETECKNING	
KOORDINATSYSTEM	ORT, SOCKEN Langelanda		KOMMUN Orust
HÖJDSYSTEM	SKALA 1:200	DIARIE NR	LANDSKAP
REN RITAD AV AK	RITN. NR	UNDERSÖKT AR 1998 sept. AV Annika Kgas	

77-79

81-83

84

85

86

87-88

89

197

169

153

184

152

13

199

185

179

157

13

178

158

149

174

220

232

219

37

38-35

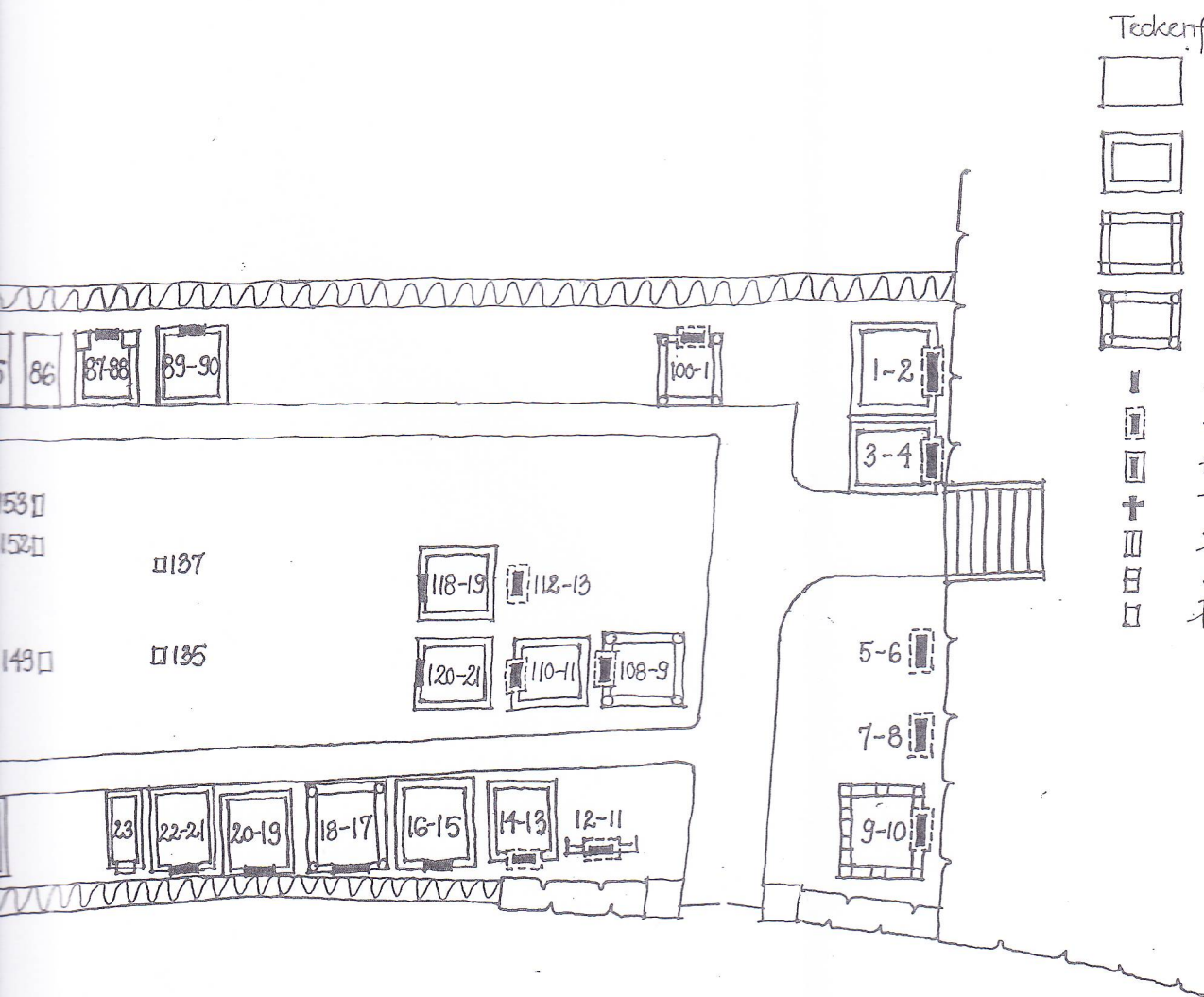
34-33

30-29

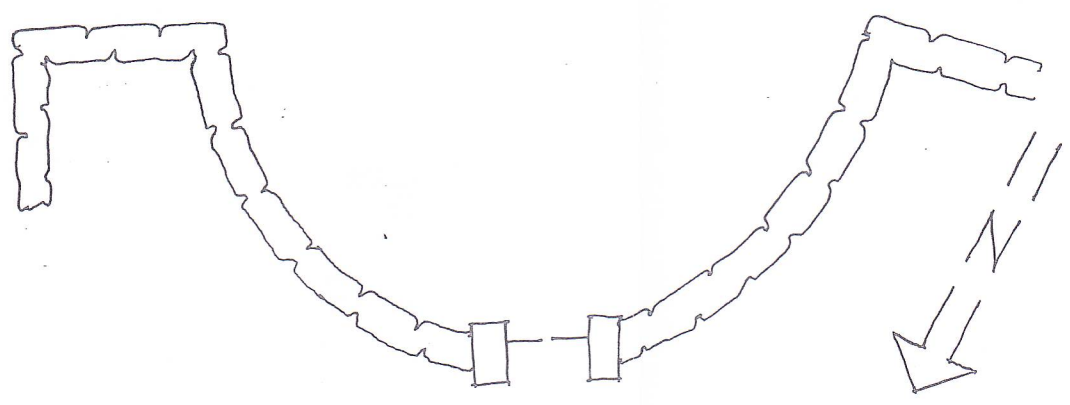
27-26

23

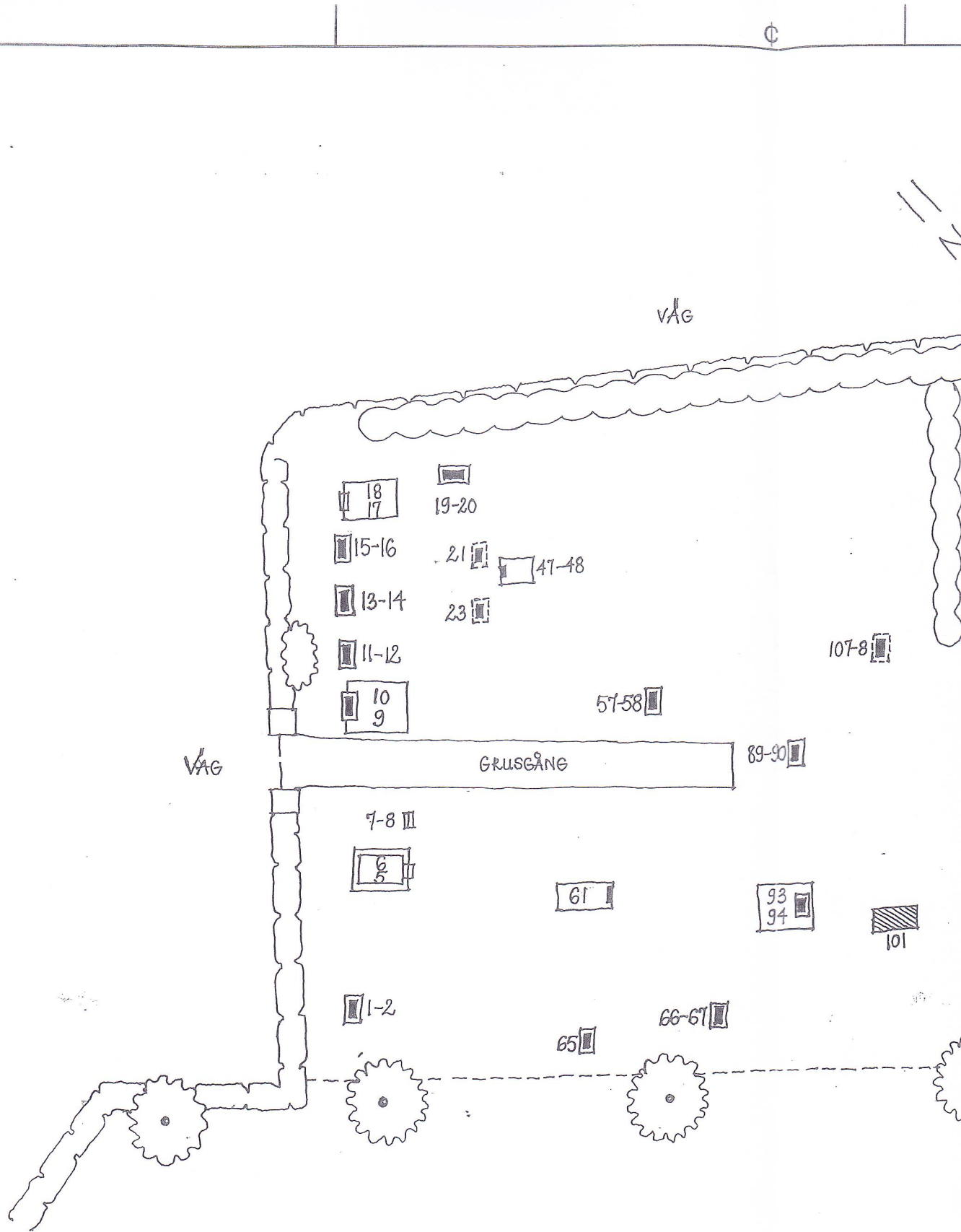
22-21

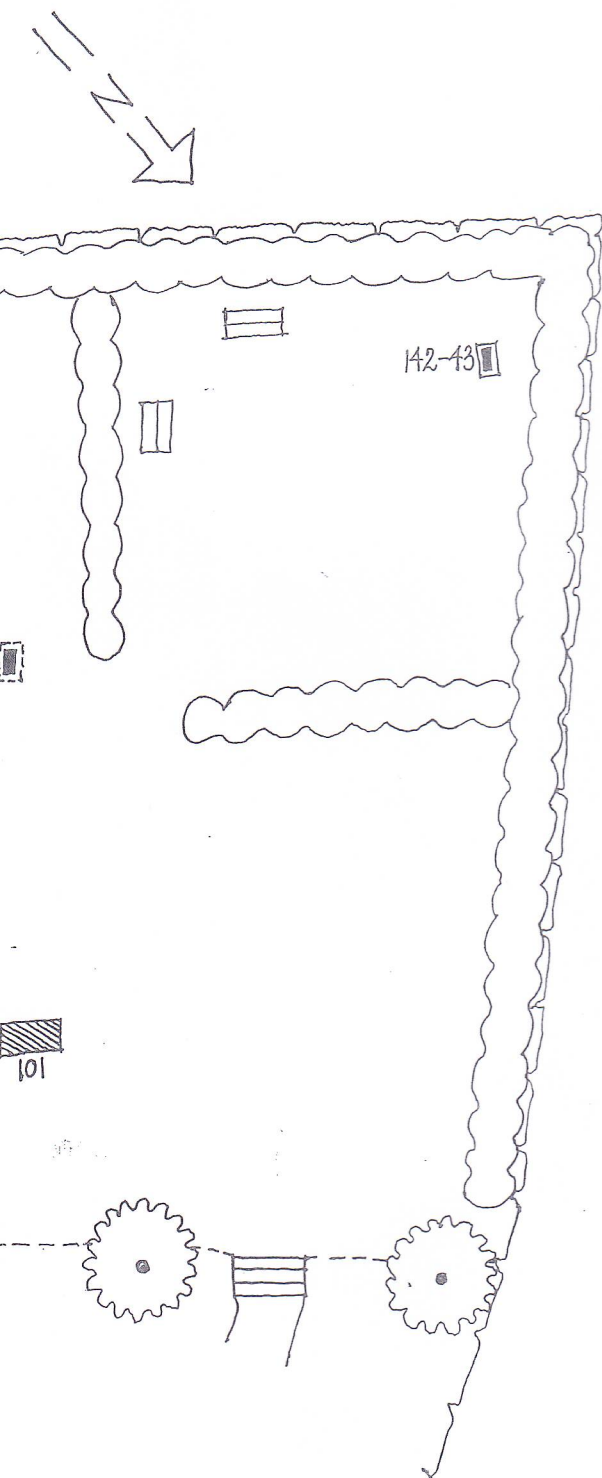
- Teckenförklaring;
- Gravram av modern, enkel typ
 - Gravram av äldre typ
 - Gravram med markerade hörn
 - Gravram av äldre typ med hörnklot
 - Låg sten
 - Halvhög sten
 - Hög sten
 - Träkors
 - Pulpsteden
 - Sten i bågform
 - Platta

 BOHUSLÄNS MUSEUM Box 403, MUSEIGATAN 1 S-451 19 UDDEVALLA Tel. 0522-65 65 00 Fax 0522-65 65 05		Långelanda kyrkogård II	
		FORNL NR	FASTIGHETS BETECKNING
KOORDINATSYSTEM		ORT, SOCKEN Långelanda	KOMMUN Orust
HÖJDSYSTEM		SKALA 1:200	DIARIE NR LANDSKAP
REN RITAD AV AK	RITN. NR	UNDERSÖKT ÅR 1998 sept.	AV Ximela Kaas

KOORDIN
HÖJDSY
RENRI

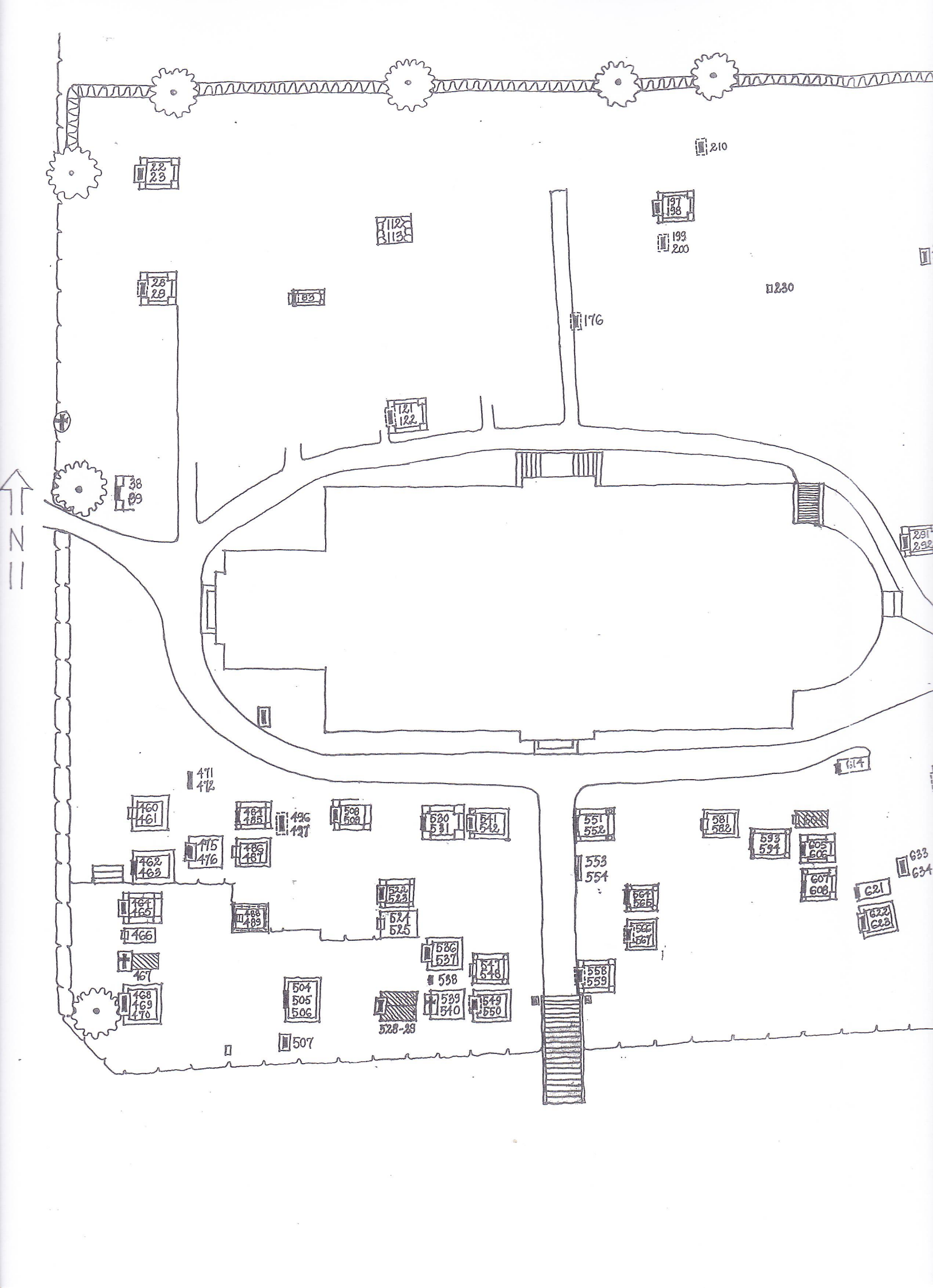

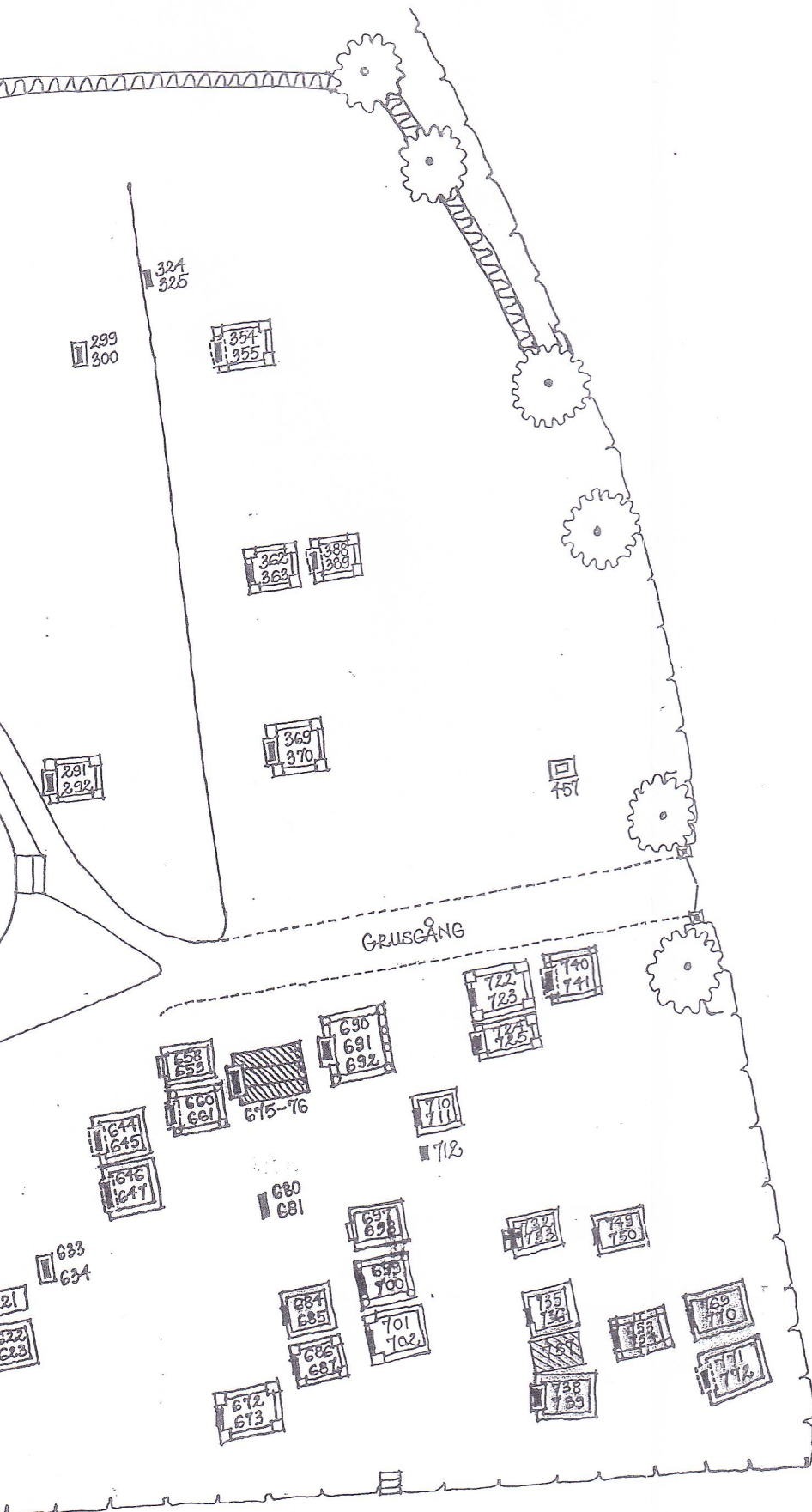
Täckertäckning;

- Gravram av modern, enklare typ
- Gravram av äldre typ
- Hall
- Låg sten
- Halv hög sten
- Hög sten
- Pulpitsten

e

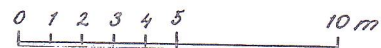
 BOHUSLÄNS MUSEUM Box 403, MUSEIGATAN 1 S-451 19 UDDEVALLA Tel. 0522-65 65 00 Fax 0522-65 65 05	Långelanda kyrkogård III		
	FORNL. NR	FASTIGHETSBECKNING	
KOORDINATSYSTEM	ORT, SOCKEN Långelanda		KOMMUN Orust
HÖJDSYSTEM	SKALA 1:200	DIARIE NR	LANDSKAP
RENITAD AV AK	RITN.NR	UNDERSÖKT ÅR 1998 sept. AV <i>Xuulin Kaas</i>	

Teckenförklaring;

- Gravram av modern, enkel-typ
- Gravram av äldre-typ
- Gravram med mark-erade hörn (äldre-typ)
- Gravram med hörn-knot (äldre-typ)
- Låg sten
- Halvhög sten
- Hög sten
- Gjutjärnskors
- Stenkors
- Pulpsten
- Platta

 BOHUSLÄNS MUSEUM Box 403, MUSEIGATAN 1 S-451 19 UDDEVALLA Tel. 0522-65 65 00 Fax 0522-65 65 05		Torp kyrkogård I	
		FORNL NR	FASTIGHETSBETECKNING
KOORDINATSYSTEM		ORT, SOCKEN Torp	
		KOMMUN Orust	
HÖJDSYSTEM		SKALA	DIARIE NR
		LANDSKAP	
RENITAD AV AK	RITN.NR	UNDERSÖKT ÅR 1998 sept. AV <i>Xuulen Kaas</i>	